

Ob dvajsetletnici vstaje narodov Jugoslavije

Dokumenti ljudske vstaje v Sloveniji leta 1941

Od uredništva

Letos poteka dvajset let od ljudske vstaje narodov Jugoslavije proti fašistični Nemčiji, Italiji in njunim satelitom. V odločilni in težki vojni, ki je trajala štiri leta, so narodi Jugoslavije dosegli svobodo in neodvisnost ter si zagotovili pogoje za graditev socializma.

V zvezi s to pomembno obletnico priobčujemo nekaj dokumentov Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije in Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije iz leta 1941 in sicer iz obdobja po zlomu stare monarhistične Jugoslavije.

Izbrali smo najprej razglase, ki so v obliki letakov delovnemu ljudstvu razlagali dogodke in kazali izhod iz nastalega in dramatično menjajočega se položaja; pridružili smo jim tudi razglas Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Nadalje smo izbrali nekatera poročila o dejavnosti Partije in SKOJ, iz katerih vidimo vodilno vlogo Partije, njene napore in težave, žrtve in uspehe prelomnega leta 1941, ko se je Partija na čelu ljudskih množic bojevala za uresničitev idej demokracije. Ti razglasi in ta poročila v Sloveniji oziroma v slovenščini doslej niso bila objavljena.

Ti dokumenti, poleg onih, ki so bili doslej natisnjeni v zbornikih in drugem tisku, pričajo, kako je leta 1941 nastala, rasla in se razvijala borba jugoslovanskih narodov, med njimi boj slovenskega naroda, zoper fašistični »novi red« v Evropi.

Pogoji za odpor proti fašističnim okupatorjem so bili izredno težavni. Vojska monarhistične Jugoslavije ni bila sposobna braniti se pred fašističnimi osvajalci, ki so vdrli v državo s severa, zahoda in vzhoda; stara versajska Jugoslavija se je zrušila v strašni katastrofi in zapustila za seboj ne manj strašno praznino. Osvajalci so jo razkosali in si posamezne dele razdelili med seboj. V deželi so gospodarile tuje armade, do zob oborožene z najmodernejšo vojaško tehniko. Z obljubami in grožnjami, z demagogijo in nasiljem je hitel okupator utrjevati svojo oblast. Izdajalska buržoazija mu je nudila materialno in duhovno podporo v prizadevanju, da ljudstvo politično razoroži in izroči na milost fašizmu; njeni zastopniki so se klanjali firerju in duceju. Fašistične armade so gospodovale v srednji, severni in južni Evropi, z Balkanom vred, ter v večjem delu zahodne Evrope. Agresor je tedaj triumfiral.

Ljudstvo Jugoslavije ni moglo in ni hotelo priznati svoje zaslužnitve. Združevalo se je na novi podlagi, v ljudski osvobodilni fronti in pod vodstvom

Komunistične partije stopilo v neenak boj z okupatorji. Odpor okupatorju se je pričel takoj prve dni njegovega vdora v deželo in se je nenehno stopnjeval.

»V teh težkih dneh, ki jih preživlja slovenski narod« — pravijo sklepi majskega posvetovanja Komunistične partije Jugoslavije, ko je določala naloge komunistov vsakega naroda Jugoslavije, — »so prav komunisti Slovenije poklicani dvigati samozavest in borbenost naroda ter vero v skorajšnjo osvoboditev, v boljšo in srečnejšo bodočnost. Komunisti Slovenije morajo biti tista vez, ki naj spaja borbo slovenskega naroda z borbo vseh ostalih narodov Jugoslavije za njihovo nacionalno in socialno osvoboditev.« (»Proleter«, glasilo CK KPJ, št. 3-4-5, marec-april-maj 1941.)

Ko so 22. junija 1941 združene oborožene sile osiščnih držav napadle Sovjetsko zvezo, je nastal v svetu nov položaj. Fašistične države so se znašle pred neizčrpno močjo sovjetskih narodov, ki so sprejeli boj na življenje in smrt in ki so v tej pravični vojni pridobili simpatije delovnih množic vsega sveta. Sovjetska zveza ter Anglija in Združene države Amerike so se sporazumele med seboj o skupnem odporu državam osi. »Angleško-ameriški blok je močan zaveznik ZSSR in potlačenih narodov Evrope v vojni proti Hitlerjevi Nemčiji« — je pisal julija 1941 Edvard Kardelj. — »Nameravana, križarska vojna fašistične osi Berlin—Rim proti Sovjetski zvezi se je pretvorila v pohod vsega naprednega človeštva proti fašističnemu barbarstvu, za svobodo in enakopravnost narodov ter za resnične demokratične svoboščine ljudstva.« Značaj druge svetovne vojne se je spremenil: iz imperialistične vojne med dvema skupinama kapitalističnih držav je nastala vojna protihitlerjevske koalicije različnih držav za uničenje fašizma in nacizma, za cilje demokracije.

Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije je takoj, dne 22. junija 1941, razglasil v letaku: »Napočil je usodepolni trenutek. Začela se je odločilna bitka proti največjim sovražnikom delavskega razreda... Zatorej je to tudi naša borba, katero smo mi dolžni podpirati z vsemi silami in tudi s svojimi življenji.« Sklenil je, da je treba rastoči odpor okupatorju razviti v vstajo narodov Jugoslavije.

Tako je julija 1941 vznikla vstaja jugoslovanskih narodov, ki se je razširila v narodnoosvobodilno vojno in ljudsko revolucijo.

Z vstajo leta 1941 je delovno ljudstvo vseh jugoslovanskih pokrajin dejansko napadlo tedaj vsemogočnega fašističnega agresorja in nudilo pomoč Sovjetski zvezi v njeni domovinski vojni ter s tem izrazilo svojo revolucionarnost in moč kakor tudi resnični internacionalizem.

O nalogah slehernega bojevnega Slovence v boju za svobodo slovenskega naroda je julija 1941 pisal Edvard Kardelj: »... vključiti se v veličastni boj ZSSR in vseh svobodoljubnih narodov proti fašizmu, uničevati okupatorje na vsakem koraku in z vsemi sredstvi pritegovati v ta osvobodilni boj vse nove in nove ljudske množice, ustvarjati močno oboroženo partizansko vojsko, stopnjevati vsenarodni odpor slovenskega naroda v sveto nacionalno vojno proti okupatorjem, združiti vse slovensko ljudstvo v Osvobodilni fronti in ne položiti orožja prej, dokler ne bo fašistični sovražnik strt in uničen ter naša rodna zemlja osvobojena, združena in očiščena tiranov.«

Kako so se izvajale te naloge, nam razodevajo poročila Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije, ki so jih leta 1941 pisali Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Tone Tomšič in Franc Leskošek. V njih beremo o praksi

dela in ostaje. To so zgodovinska pričevanja o velikih dneh, o velikih uspehih, pa tudi o hudih udarcih, ki jih je prizadejal sovražnik.

Ta poročila nam kažejo, kako so slovenski komunisti kovali enotnost slovenskega naroda, kako so skupno z drugimi naprednimi silami naroda ustvarjali novo ljudsko oblast in organizirali osvobodilno vojsko. Komunisti so pri tem nosili na svojih ramenih največje breme in utrpeli največje izgube. Delavski razred Slovenije in njegova komunistična partija sta bila kos nastalemu položaju in tako rešila svoj narod pred uničenjem ter mu odprla pot v socializem.

Omenjene dokumente objavljamo v kronološkem redu. Vsakemu dodaja uredništvo pripombe na koncu besedila. Te pripombe so zlasti številne pri poročilih, saj so jih pisci sestavljali kratko in strnjeno in v njih naštevali dogodke, ki so danes že odmaknjeni. Uporabljali so psevdonime in kratice, skratka, za razumevanje predpostavljajo poznavanje tedanje dobe in notranjega življenja revolucionarnega odstava. Pripombe razlagajo vse, kar današnjemu in bodočemu bralcu ali bralki ni razumljivo. V njih so rezultati dosedanjih vztrajnih zgodovinskih raziskav, včasih zelo otežkočenih, ki omogočajo razumevanje poročil in hkrati podajajo v kratkih potezah opis posameznih zgodovinskih dejanj.

Razglase priobčujemo v celoti, kakor so v slovenščini izšli leta 1941. Popravili smo le nekatere najnujnejše jezikovne in pravopisne nevednosti. Njihovo besedilo smo primerjali s srbohrvatskim in kjer smo ugotovili razlike, smo jih tudi nakazali. Razlik ni mnogo in niso bistvene.

Drugače je s poročili. Nekatera priobčujemo v celoti, pri nekaterih pa je uredništvo izpustilo posamezne stavke in odstavke, ker zahtevajo več raziskovalnega dela, ki še ni končano.

Prav tako je moralo uredništvo pri poročilih izpustiti nekaj stavkov in odstavkov, ki zaradi posameznih nečistljivih besed niso razumljivi. Nečistljivi so zato, ker so pisci večidel pisali poročila s črnili in ker pogoji za hranjenje rokopisov med borbo niso bili vselej zadovoljivi.

Uredništvo si je tudi pri poročilih dovolilo le najnujnejše jezikovne in pravopisne popravke.

Besede, ki jih je uredništvo zaradi točnosti dodalo bodisi razglasom ali poročilom, so v oglatih oklepajih.

Opombe so pisali: k razglasom Miroslav Luštek in France Klopčič, k poročilom Alenka Nedog.

Razglas Centralnega komiteja KP Jugoslavije narodom Jugoslavije dne 15. aprila 1941¹

Narodi Jugoslavije!

Strašna katastrofa, ki smo jo komunisti že dolgo napovedovali, je zadela narode Jugoslavije. Osvajalne armade osnih sil so nenadoma vdrle v našo deželo; povsod, kamor pridejo, sejejo smrt in pustošenje. Beograd je zrvan z zemljo. Nedolžne otroke, žene in starce, ki so se v paničnem begu hoteli rešiti iz gorečih ruševin, so streljala letala barbarskih napadalcev s strojnimi puškami. Na fronti se bije težka, krvava in neenaka borba z močnejšimi napadalci. Velikim osvajalcem osi sta se pridružila tudi mala osvajalca Bolgarija in Madžarska, dve državi, s katerima so prejšnji neodgovorni voditelji Jugoslavije sklepali pogodbe o večnem prijateljstvu. Podlo kot hijene so se bolgarski in madžarski imperialisti pridružili velikim imperialističnim osvajalcem, da bi tudi oni izrgali košček mesa iz krvavečega telesa Jugoslavije. Toda narodi Jugoslavije se hkrati z večino Hrvatov herojsko borijo za svojo neodvisnost proti mnogoštevilnim sovražnikom. V težki in usodni borbi proti tujemu navalu se je našla na Hrvatskem peščica agentov in petokolonašev, ki je s pomočjo pregnanih reakcionarnih hrvatskih oblastnikov sistematično pripravljala in končno v najtežjem trenutku izvršila izdajo; ta izdaja nima primere v verigi izdaj, ki jih očituje zgodovina hrvatske gospode in hrvatskega plemstva.

Hrvatski narod!

Hrvaška gospoda ti pripoveduje, da ti je izbojevala svobodo in neodvisnost s Hitlerjevo in Mussolinijevo pomočjo. Ali ti to verjameš? Ali se spominjaš, da bi kdajkoli v tvoji tisočletni, trpljenja polni zgodovini, v tvojih težkih časih, nemški, madžarski, italijanski ali kak drug osvajalec bil tvoj prijatelj in zaščitnik? Ne! Nikdar! Nasprotno, ti osvajalci so te vselej zaslužnjevali in [potem] izkoniščali. Vedno so te poskušali med seboj spreti, da bi te potem laže tlačili. Vedno so ti osvajalci poskušali gospodariti nad tvojimi rodovitnimi ravninami in gozdovi, poskušali so ti odvzeti diyno Dalmacijo, krasno Jadransko morje. Vedno sta bila hrvaška gospoda in plemstvo tista, ki sta te prodajala tvojim zaslužnjevalcem, da bi nato tudi sama mogla laže piti tvojo kri. Glej, tako neodvisnost ti je pripravila hrvaška gospoda!

Hrvatski narod!

Ti si bil te dni očitvelec nezaslišane sramote. V tvojo deželo so vdrli proti tvoji volji osvajalci in tvoji stoletni sovražniki, da te zaslužnijo in razdelijo tvojo s krvjo prepojeno domovino, hrvaška gospoda pa te sili, da se suženj-

sko plaziš pred svojim sovražnikom, da ga pozdravljaš, da ga proslavljaš v trenutku, ko njegov vojaški škorenj gazi tvojo deželo, tvoj narodni ponos. Dogodki v Zagrebu ob priliki prihoda osvajalcev bodo v tvoji zgodovini, hrvatski narod, najtemnejši madež.

Hrvaška gospoda te sili, da prožiš roko svojemu stoletnemu sovražniku in zaslužnjevalcu, hkrati pa seje najodvratnejšo mržnjo in gonjo proti bratškemu srbskemu narodu, ki se herojsko bori in raje umira, kot da bi bil tujčev suženj. Ali je srbski narod kriv, da te je tlačila srbska gospoda? Ali ni v vseh režimih sodelovala tudi hrvaška gospoda? Ali ni srbski narod navdušeno podpiral tvoje upravičene borbe za svobodo in enakopravnost? Toda navalili so osvojevalci osi [Berlin—Rim], da razdelijo vso zemljo in zaslužnijo narode Jugoslavije hkrati s teboj. Vedi, hrvatski narod, da bo zgodovina s prezirom obsodila tiste, ki svojo tako imenovano neodvisnost gradijo z judeževimi srebreniki in na suženjstvu svojih krvnih bratov — srbskega, slovenskega in ostalih narodov.

Hrvatski narod!

Tujčevi hlapci — hrvaška gospoda — gojijo v tebi mržnjo proti tvojim krvnim bratom — Srbom, Slovencem — prav tedaj, ko tvoji bratje s krvjo znova pišejo slavno, dasi tragično stran svoje zgodovine. Hrvatski narod, vedi, da je borba tvojih bratov tudi tvoja borba. Hrvatski narod, *vedi, da so simpatije dvestomilijonskega ljudstva Sovjetske zveze na strani narodov Jugoslavije,*² ki se junaško bore za svojo neodvisnost. Hrvatski narod, vedi, da bo zgodovina s prezirom govorila o tistih, ki so zasadili svojim bratom v hrbet izdajalski nož.

Hrvatska je zasedena po nemških in italijanskih četah in ni svobodna ter neodvisna, kakor bi radi to prikazali današnji hrvaški oblastniki. To je država poščice hrvaške gospode, ki nenehoma v radiu in tisku kriči o pokolu in streljanju, o prekem sodišču itd. Grozi s smrtjo za vsako malenkost, tako da vsakega pametnega človeka oblije rdečica, ko sliši te zbesnele grožnje. Toda ta gospoda naj si zapomni, da ni tisto, kar je naperjeno proti narodu, nikdar trajno, najmanj pa da je trajna oblast današnjih oblastnikov. Naj se ta gospoda zamisli nad tem, kaj jo čaka za prelivanje nedolžne ljudske krvi!

NARODI JUGOSLAVIJE: Srbije, Slovenije, Črne gore, Bosne in Hercegovine, Makedonije in Vojvodine! Vi, ki se borite in umirate v borbi za svojo neodvisnost, vedite, da bo ta borba ovenčana z uspehom, četudi bi vi sedaj v boju z nadmočnim sovražnikom podlegli. *Ne klonite,*³ strnite krepkeje svoje vrste, z dvignjeno glavo prenašajte tudi najtežje udarce! Komunisti in ves delavski razred Jugoslavije bodo vztrajali do končne zmage v prvih vrstah narodove borbe proti osvajalcem. Vaš duh naj ne kloni niti tedaj, če bi v tej borbi začasno tudi podlegli, kajti iz tega krvavega imperialističnega pokola se bo rodil nov svet, *za vse večne čase*⁵ bodo izkoreninjani vzroki imperialističnih vojn in nacionalnega zaslužnjevanja. Na temelju resnične neodvisnosti vseh narodov Jugoslavije bo ustvarjena svobodna bratska zajednica.

Delavci in delavke Jugoslavije!

Nad delavskim razredom Jugoslavije so se nagomilili črni oblaki. Najhujši sovražniki delavskega razreda so vdrlji v našo deželo in izvajajo najbolj črno reakcijo. To so tisti, ki stiskajo v zahrbtnem kapitalističnem suženjstvu nemški in italijanski delavski razred, ki so zaslužnili mnoge narode in prelili morje krvi tako svojega kakor tudi drugih delovnih ljudstev.⁴ V teh težkih časih se mora delavski razred Jugoslavije znajti enoten in v strujenih vrstah. Ni se treba bati nobenega terorja in preganjanja. Mi smo tega navajeni, preganjali so nas vsi režimi v teku zadnjih dvajsetih let, toda delavski razred je postal s svojo avantgardo — Komunistično partijo — na čelu še močnejši. Naša dolžnost je, da v teh usodnih dneh ohranimo svojo hladnokrvnost, da še odločneje okrepimo svoje vrste, da delamo vztrajno na pridobivanju in zbiranju delavskih množic in jih vodimo v boj za njihove vsakdanje interese, v boj za boljšo in srečnejšo bodočnost.

NAJ ŽIVI BRATSTVO IN SLOGA NARODOV JUGOSLAVIJE V BORBI ZA SVOJO SVOBODO IN NARODNO NEODVISNOST!

NAJ ŽIVI BRATSTVO IN SLOGA NARODOV NA BALKANU V BORBI PROTI IMPERIALISTIČNIM OSVAJALCEM IN ZASUŽNJEVALCEM NARODOV!

NAJ ŽIVI SOVJETSKA ZVEZA, UP VSEH POTLAČENIH IN ZASUŽNENIH!

NAJ ŽIVI KOMUNISTIČNA PARTIJA JUGOSLAVIJE!

15. aprila 1941

**Centralni komitet
Komunistične partije Jugoslavije**

Opombe uredništva

¹ Ta razglas je izdal Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije dne 15. aprila 1941, v času, ko so fašistične armade Nemčije, Italije in njunih zaveznikov prodirale s severa, zahoda in vzhoda globoko v notranjost Jugoslavije, v času, ko je stara Jugoslavija doživela neslaven polom. Razglas vsebuje oceno položaja in poziv na boj proti imperialističnim osvajalcem in zaslužnjevalem narodov. Takšno politično linijo je namreč zavzel Politbiro. CK KPJ, ki se je dne 10. aprila 1941 sestel v Zagrebu v trenutku, ko so v Zagreb vkorakale prve nemške enote in je ustaški polkovnik Slavko Kvaternik razglasil ustanovitev Nezavisne države Hrvatske, vazalne dežele fašističnih držav. Od članov Politbiroja so bili takrat v Zagrebu Josip Broz-Tito, Edvard Kardelj, ki se je po 6. aprilu vrnil iz Beograda, Aleksander Ranković, Ivan Milutinović in Rade Končar. Na seji je Politbiro oblikoval Vojni komite KPJ v naslednjem sestavu: Josip Broz-Tito, Edvard Kardelj, Aleksander Ranković, Milovan Djilas, Ivan Milutinović, Rade Končar, Franc Leskošek in Svetozar Vukmanović.

O tem razglasu pravi Tito: »Razglas, ki smo ga takrat izdali, je bil v skladu z linijo naše partije, da se moramo vsekakor upreti okupatorju, pa naj bi bil še tako močan, da se ne damo zaslužniti, da ne bomo dopustili mirne zaslužnitve naše dežele.« (Komunist, št. 12, dne 24. marca 1961.)

Seja politbiroja je sklenila tudi izdati letak. Ciklostirala ga je partijska tehnika v Zagrebu. Original hrani Zgodovinski oddelek CK KPH.

V srbohrvaščini ga ponatiskuje Zbornik dokumenata NOR, Beograd 1952, tom V, knjiga 1, dok. br. 1, str. 5—7.

Letak je izšel v slovenščini, tiskan na ciklostilu. Prevod tu priobčujemo in je enak srbohrvatskemu originalu, razen nebitvenih razlik, ki jih spodaj navajamo. Original slovenskega letaka hrani arhiv CK ZKS, fond letakov iz leta 1941. Doslej ni bil ponatisnjen.

² V ponatisu srbohrvatskega originala zadnjih šest besed ni podčrtanih.

³ V ponatisu srbohrvatskega originala te besede niso podčrtane.

⁴ V besedilu slovenskega letaka namesto »delovnih ljudstev« stoji »delavskih narodov«, kar ne ustreza srbohrvatskemu izrazu »radnih naroda«. Zato smo prevod popravili.

Dokument števil. 2

Prvomajski razglas Centralnega komiteja KP Jugoslavije¹

Delovno ljudstvo Jugoslavije!

Triinpetdeseti mednarodni praznik proletariata praznuje delavski razred vsega kapitalističnega sveta sredi najstrašnejšega vojnega klanja in uničevanja, kakršnega ne pozna zgodovina človeštva. Ves kapitalistični svet je na vseh petih celinah v vojni, ki so jo sistematično pripravljale finančne oligarhije velikih imperialističnih sil, brez razlike, pa naj se imenujejo Anglija, Nemčija, Japonska ali ameriška imperialistična klika. Imperialisti iz obeh vojskujočih se taborov, ne glede na to, ali se imenujejo nacional-socialisti ali fašisti ali »demokrati«, gonijo svoje narode v vojno klanje samo zaradi svojih imperialističnih, kapitalističnih interesov. Narodi prelivajo svojo kri zaradi interesov majhne peščice vladajoče finančne oligarhije, ki vladajo v velikih kapitalističnih državah, kakršne so Nemčija, Anglija itd. Gre za novo razdelitev sveta in za podjarmljenje malih držav, ne pa za boj proti versajski krivici, kakor bi stvar rade predstavile finančne oligarhije osi. Gre za ohranitev imperialističnega carstva in za nadaljnje podjarmljenje kolonialnih ljudstev, ne pa za boj za demokracijo, kakor bi stvar radi predstavili angleška in ameriška finančna oligarhija.

Razen velike dežele socializma — Sovjetske zveze — je danes vsa Evropa, ki jo je zajel vojni požar, opustošena, mesta in vasi so porušene. Mnogoštevilni neodvisni narodi Evrope danes vzdihujejo pod jarmom nacionalnega suženjstva nemškega imperialističnega osvajalca. Podjarmljene dežele so pokrite z grobovi svojih sinov, padlih v boju za svojo neodvisnost ali pa kot orodje v rokah imperialističnih sil, pokrite so z ječami, koncentracijskimi taborišči, pokrite so z razvalinami, pod katerimi so našli smrt desetisoči nedolžnih žena, otrok in starcev. Barbarsko uničujejo največje in najlepše pridobitve človeškega razuma in napredka. Strašna pošast lakote je razširila svoje peroti nad opustošeno Evropo in grozi z lakoto in smrtjo predvsem delavcem in ostalim siromašnim plastem mesta in vasi.

Vse to je rezultat samovolje peščice imperialističnih zločincev iz obeh imperialističnih taborov, ki za ceno milijonov življenj delovnega ljudstva hočejo ohraniti svojo roparsko vladavino, hočejo rešiti preživeli kapitalistični svet pred propadom.

Delovno ljudstvo Jugoslavije!

Medtem ko v kapitalističnem svetu z vso silo divja druga imperialistična vojna, ki prinaša opustošenje, bedo in obup, vladata na eni šestini zemeljske oble, v svetu socializma, mir in blagostanje. Dvestomilijonska bratska skupnost narodov velike Sovjetske zveze koraka zmagoslavno, vedrega in veselega obraza, z orjaškimi koraki iz socializma v komunizem, koraka v družbo, h kateri že mnogo stoletij teži izmučeno človeštvo. Koraka po edini pravilni poti v boljšo in srečnejšo bodočnost, koraka po poti, ki so jo pokazali največji genijski človeštva — Marx, Engels, Lenin, Stalin.

V teh težkih in mučnih dneh, polnih grozot in obupa, ko je videti, kakor da se je povrnila povampirjena reakcija srednjega veka in hoče s pomočjo najmodernejših sredstev uničiti vse, kar je naprednega, kakor da hoče s silo obrniti kolo zgodovine, in s pomočjo srednjeveškega mraka ustaviti prihod novega družbenega reda, kjer ni izkoriščevalcev in izkoriščanih, kjer ni nacionalno zatiranih, kjer nikoli več ne bo vojn in pustošenja, v teh težkih dneh izmučeno delovno človeštvo usmerja svoj pogled v veliko socialistično deželo, v Sovjetsko zvezo, up vseh izkoriščanih in zatiranih. Na 53. mednarodni praznik dela, na prvi maj, je delovno ljudstvo vsega sveta s svojimi mislimi pri srečnih in svobodnih narodih Sovjetske zveze, ki ta praznik slavijo kot praznik mnogih velikih zmag, kot praznik sreče in blagostanja narodov velike bratske skupnosti. Te zmage, to blagostanje narodov Sovjetske zveze navdajajo delovno ljudstvo vsega sveta z vero v njegovo končno zmago, v njegovo osvobojenje iz kapitalističnega in nacionalnega suženjstva.

Delovno ljudstvo Jugoslavije!

Delovno ljudstvo mest in vasi Jugoslavije slavi letos svoj veliki praznik dela v znamenju strašne tragedije, ki je doletela narode Jugoslavije. Imperialistični razbojniki so razkosali našo zemljo in zaslužnili narode Jugoslavije. Nad delavskim razredom se je razbesnel najgrozovitejši teror; nemški imperialistični razbojniki so poslali v našo deželo zloglasni gestapo, italijanski pa tako imenovano ovro, da bi s pomočjo domačih izdajalcev v množicah zapirali delavske borce. Ječe Jugoslavije, zlasti Hrvatske, so polne delavskih borcev, reakcionarna, marionetska, gosposka frankovska vlada na Hrvatskem pa neprestano grozi delavskemu razredu s streljanjem in terorjem. Razne maloštevilne pobesnele frankovske tolpe na Hrvatskem, v Bosni itd. divjaško terorizirajo delovno ljudstvo in narode drugih ver.

Marionetska vlada v Zagrebu, ki nima množične opore v ljudstvu, je započela nezaslišano šovinistično in bratomorno kampanjo proti srbskemu in slovenskemu narodu. Hrvatska gospoda v naglici zbira nekakšno vojsko, ki jo potem Nemci pošiljajo v bosenske planine prelivat bratsko kri za interese nemških kapitalistov.

Hrvaška frankovska gospoda, ki je prišla na oblast s pomočjo okupatorjev, s svojim izdajstvom ni le pomagala razkosati Jugoslavije, marveč tudi Hrvatsko. V Dalmacijo, nacionalno zibelko Hrvatov, so prišli italijanski imperialisti in jo okupirali zase. Na Sušaku, v Splitu in po mnogih drugih krajih se vijejo italijanske zastave, hrvaške pa snemajo. V najbolj hrvaški

deželi, ob divnem Jadranskem morju, se ošabno sprehajajo stoletni sovražniki hrvaškega naroda, uvaja se službeni italijanski jezik itd. Evo, to je najočitnejši rezultat izdajstva hrvaške frankovske gospode. Toda ta gospoda ni le privedla zatiralcev v deželo, marveč skuša zdaj z vsemi silami napraviti iz hrvatskega naroda ubogljivega sužnja novih gospodarjev, hoče v srca hrvatskega naroda vsaditi sovraštvo do bratov Srbov in Slovencev, zlasti pa do tistih, ki že stoletja žive na Hrvatskem. Delavskemu razredu na Hrvatskem ta gospoda obljublja delo in blagostanje po vzgladu totalitarnega pekla za delavski razred — delo sužnjev po delovnih taboriščih itd. Ogoljufali bi radi delavski razred, mišleč, da ničesar ne ve o tem »raju«, v katerem vzdihuje delavski razred v Nemčiji in Italiji, o »raju«, katerega delavski razred preklinja in se pripravlja, da ga bo uničil obenem s tistimi, ki so ga ustvarili.

Delovno ljudstvo Jugoslavije! Srbi, Hrvati, Slovenci, Črnogorci, Bosanci in drugi!

Skorenj osvajačca tepta vašo zemljo, vašo neodvisnost in vas hoče zbrisati s površja zemlje. Vse vas je zadela grozna nesreča, postali ste žrtev dolgoletne zločinske politike oblastnikov v Beogradu, ki so ves čas, kar so bili na oblasti, skrbeli samo za svoje kapitalistične interese. Skrbeli so samo za to, kako bodo bolj obogateli. Zaradi teh interesov so več kot dvajset let zatirali razne narode Jugoslavije, zaradi teh interesov so zločinsko zane-marili obrambo države, zaradi teh interesov so prepovedali avantgardo delavskega razreda — Komunistično partijo Jugoslavije, vpeljali zakon o zaščiti države in dvajset let polnili ječe Jugoslavije z najboljšimi borci delavskega razreda. Zaradi teh interesov so se povezali (Stojadinović in drugi) z osiščnimi razbojniki in na ta način omogočili današnjo tragedijo. Zaradi teh interesov so bili gluhi in so se s silo upirali nepremagljivi volji vseh narodov Jugoslavije, da naj se v interesu miru in neodvisnosti narodov Jugoslavije o pravem času ustvari pakt o vzajemni pomoči z veliko in mogočno socialistično državo — s Sovjetsko zvezo.

Ves ta čas je avantgarda delavskega razreda, Komunistična partija Jugoslavije, čeprav preganjana, dosledno stala v boju za pravice izkoriščanih in nacionalno zatiranih, vztrajno je kazala pot, po kateri je treba iti, da bi bila rešena mir in neodvisnost narodov Jugoslavije. In kakor je Komunistična partija do sedaj stala v prvih vrstah ljudskega boja, tako bo od zdaj še vztrajneje organizirala in vodila boj ljudstva proti okupatorjem in njihovim domačim hlapcem, proti širjenju nacionalnega sovraštva, za bratstvo narodov Jugoslavije in vseh narodov na Balkanu, proti izkoriščanju delovnega ljudstva, za boljšo in srečnejšo bodočnost.

Delavci in delavke Jugoslavije!

Rablji delovnega ljudstva bi radi vse ustražovali z raznimi grožnjami, radi bi vam spravili strah v kosti, da bi vas na ta način onesposobili za odpor proti najbolj nečloveškemu izkoriščanju, ki vam ga pripravljajo. S terorjem, streljanjem, ječami bi vas radi prisilili, da bi postali ubogljivi

sužnji kapitalističnih izkoriščevalcev. Z raznimi lažnimi obljubami bi vas radi ogoljufali in zasejali razdor v vaše borbene vrste. Ne dajte se ustra-
hovati, ne dajte se ogoljufati, krepko strnite svoje vrste v nezlomljivo
enotnost delavskega razreda Jugoslavije. Na dan vašega velikega proletar-
skega praznika se spomnite na tiste velike in težke boje, ki jih je bojeval
delavski razred v raznih deželah, zlasti pa na delavski razred nekdanje
Rusije, ki je strmoglavil osovraženi carizem in ustvaril veliko in nepre-
magljivo državo, Sovjetsko zvezo. Naj vam bodo te orjaške zmage, izboje-
vane z najrevolucionarnejšo stranko na čelu, ki sta jo vodila velika stra-
tega Lenin in Stalin, neizpodbiten dokaz, ki vas bo navdajal z vero v vašo
moč, v končno zmago proletariata, v zmago lepše in srečnejše bodočnosti.

Delavci in delavke!

Vztrajno ustvarjajte svojo borbeno enotnost, ki je najzanesljivejše
orožje v teh usodnih dneh. Povezujte se s svojimi brati na vasi, ustvarjajte
borbeno zvezo delavcev in kmetov!

Delavci, kmetje, meščani — vsi rodoljubni elementi!

Podajte si roke! V teh usodnih dneh morate združiti vse svoje sile
v boju za svoj obstoj. Vaš obstoj in vaše nacionalne pridobitve ogrožajo
vaši stoletni sovragi. Radi bi vse zbrisali s površja zemlje, vas raznarodili,
vam odvzeli pravico do nacionalnega in kulturnega življenja. V Sloveniji
in Dalmaciji sovražniki odstranjujejo vsa vaša nacionalna obeležja, bolj
kot kdaj je v teh težkih urah potrebna narodna sloga. Ne klonite z duhom,
vztrajajte v boju, v katerega vas kliče in katerega vodi avantgarda delav-
skega razreda — Komunistična partija Jugoslavije.

Mladina Jugoslavije!

Tebi grozi velika nevarnost. V tvojo deželo je prišel največji sovražnik
mladine, sovražnik, ki mladino na najperfidnejši način izpreminja v svoj
vojnoosvojevalski stroj, sovražnik, ki v potokih preliva mlado kri, da bi
podaljšal življenje tistemu, kar je preživelo, kar ovira razvoj človeštva —
kapitalističnemu družbenemu sistemu. Mladina, ne daj se zapeljati, zlasti
ti, mladina na Hrvatskem, tebi grozi prav posebna nevarnost, ker te hočejo
spremeniti vsiljeni oblastniki ne le v svoje slepo orodje, marveč tudi v orodje
tistih tujih osvajalcev, ki so okupirali tvojo domačo grudo, ki teptajo tvojo
nacionalno neodvisnost in ponos.

MLADINA! Komunistična partija te kliče, da se postaviš v prve vrste
ljudskega boja proti imperialističnim osvajalcem, v prve vrste boja za
srečnejšo in boljšo bodočnost mlade generacije!

**ZIVEL MEDNARODNI PROLETARSKI PRAZNIK DELA — 1. MAJ!
ZIVELA VELIKA, SREČNA IN NEPREMAGLJIVA DEŽELA SOCIA-
LIZMA — SOVJETSKA ZVEZA!**

ZIVELO BRATSTVO IN SLOGA NARODOV NA BALKANU!
ZIVELA ENOTNOST DELAVSKEGA RAZREDA JUGOSLAVIJE!
ZIVELA KOMUNISTIČNA INTERNACIONALA!
ZIVELA KOMUNISTIČNA PARTIJA JUGOSLAVIJE!
DOL Z IMPERIALISTIČNIMI OKUPATORJI — ZIVELA NEODVIS-
NOST NARODOV JUGOSLAVIJE!
DOL Z IMPERIALISTIČNO VOJNO!

Centralni odbor
Komunistične partije Jugoslavije

Opomba uredništva

¹ K 53. mednarodnemu prazniku dela in mednarodne solidarnosti delovnih ljudi, k prvemu maju 1941. leta, je Centralni komitee KPJ izdal letak, v katerem razodeva svoj odnos do tedanjih dogodkov in razlaga politično linijo Partije. Ob tem času so fašistične države že razkosale Jugoslavijo. Druga svetovna vojna med državami osi in Anglijo z njenimi zavezniki se je nadaljevala. Hkrati se je hitlerjevska Nemčija pripravljala na vojno proti Sovjetski zvezi. »Dol z imperialističnimi okupatorji — živela neodvisnost narodov Jugoslavije!« — tako poziva letak.

Letak v srbohrvaščini je izšel v Zagrebu, kjer se je mudila večina članov politbiroja, ki so pripravljali širše partijsko posvetovanje, znano pod imenom majsko posvetovanje. Letak omenja Josip Broz-Tito v poročilu Kominterni »O položaju in dogodkih v Jugoslaviji« konec maja ali v začetku junija. Letak omenja in deloma citira knjiga V. Dedijera »Josip Broz-Tito«, slovenska izdaja, Ljubljana 1953, str. 384—385. O majskem posvetovanju glej dnevnik istega pisca.

Letak je izšel tudi v slovenščini na ciklostilu. Ponatiskujemo ga tu prvič. Original hrani arhiv CK ZKS, fond letakov iz l. 1941.

Dokument št. 3

Razglas Centralnega komiteja KP Jugoslavije ob napadu fašistične Nemčije na Sovjetsko zvezo¹

Delavci, delavke in meščani Jugoslavije!

Zgodaj zjutraj 22. junija so podivjani nemški fašistični banditi napadli veliko in miroljubno državo delavcev in kmetov, Sovjetsko zvezo. Ti profesionalni zločinci so se prikradli prav tako nenadoma in zahrbtno nad cvetoča mesta Sovjetske zveze, kakor nekaj tednov prej nad Beograd, zato da bi jih razrušili s svojimi ubijalskimi granatami. Ta novi nezaslišani zločin fašističnih morilcev ni napolnil s strašnim ogorčenjem samo src dvestomilijonskega ljudstva Sovjetske zveze, dežele socializma, ampak tudi srca delovnega človeštva vsega sveta.

Ko je prelila potoke krvi, zavila v črnino vso Evropo in podjarmila njene narode, je nemška fašistično-kapitalistična banda z norcem Hitlerjem na čelu zapodila svoje v nedolžni krvi okopane črede na cvetoči sovjetski vrt, da bi rušila tisto, kar so z orjaškimi naperi 23 let gradili narodi Sovjetske zveze. Toda krvoločni fašistični zločinci in njihovi valpti v ostalih kapitalističnih deželah so se to pot kruto prevarali. Zdaj nimajo proti sebi slabe evropske države, ki jo vodi izdajalska kapitalistična klika, dežele,

ki je znotraj zastrupljena, raztrgana in oslABLJENA z izdajalskim petokolonaštvom, ampak imajo proti sebi složne dvestomilijonske narode velike Sovjetske zveze, zbrane okrog svojega velikega in modrega voditelja, sodruga Stalina. Proti sebi imajo nepremagljivo Rdečo armado, strašno silo, katera stoji kot granitna stena na braniku socialistične domovine. Proti sebi imajo delovno ljudstvo in narodno zatirane vsega sveta. To je danes tista sila, ki ne bo samo polomila zob krvoločnim fašističnim zverinam, temveč bo povsem uničila to kugo, ki hoče s svojim smradom okužiti ves svet.

Delavci, kmetje in meščani!

Nemški fašistični osvajalci so po svoji navadi spremili svoj zločinski napad na Sovjetsko zvezo z najnižkotnejšimi izmišljotinami. V naglici so skrпали nekakšno obtožbo proti Sovjetski zvezi in poskušajo pred svojim ljudstvom in pred ostalim poštenim svetom opravičiti svoj napad, ki ga z ničemer ni mogoče opravičiti. Ali še more kak poštenjak na svetu verovati bedastim izgovorom fašističnih potepuhov? Ne more! Nemška fašistična propaganda in propaganda njenih reakcionarnih sester v ostalih kapitalističnih deželah, pa tudi pri nas, je začela besno bljuvati svoj strup laži in klevet proti Sovjetski zvezi. Dnevno vas bo zasipala z vsemi mogočimi lažnimi poročili in tako imenovanimi zmagami, zato da bi prevarala ljudstvo in zanesla zmešnjavo med vse tiste, ki želijo poraz fašističnim osvajalcem. Ne verujte ničesar fašističnim ubijalcem in krvnikom delovnega ljudstva. Ohranite svojo hladnokrvnost in storite vse, da se pospeši propad teh največjih zločincev, kar jih pomni zgodovina človeštva. Verujte trdno v to, da je Sovjetska zveza s svojo herojsko Rdečo armado taka sila, ki je nihče na svetu ni sposoben obvladati. Vedite, da Sovjetska zveza v svoji opravičeni borbi ne bo imela na svoji strani samo simpatij, ampak tudi podporo milijonskih delovnih množic vsega sveta. Herojski narodi Sovjetske zveze *bijejo svoj poslednji boj*, ne samo za to, da enkrat za vselej obvarujejo veliko socialistično domovino pred fašistično-kapitalističnimi zmaji, ampak tudi zato, da rešijo trpinčeno človeštvo pred novim srednjeveškim mrakom in suženjstvom.

Delavci in delavke Jugoslavije!

Napočil je usodepolni trenutok. Začela se je odločilna bitka proti največjim sovražnikom delavskega razreda, bitka, katero so fašistični zločinci sami započeli z zahrbtnim napadom na Sovjetsko zvezo, nado vseh delovnih ljudi na svetu. Dragocena kri herojskega sovjetskega ljudstva se ne preliva samo za obrambo dežele socializma, temveč tudi za dokončno *socialno in nacionalno osvoboditev vsega delovnega človeštva*. Zato je to tudi naša borba, katero smo mi dolžni podpirati z vsemi silami in tudi s svojimi življenji.

Proletarci vseh dežel Jugoslavije, na svoja mesta, v prve bojne vrste! Strnite trdno svoje vrste okrog svoje avantgarde, Komunistične stranke Jugoslavije! Vsak na svoje mesto! Neomajno in disciplinirano vršite svojo proletarsko dolžnost. Pripravljajte se nujno za poslednji in odločilni boj.

Ne dovolite, da se brez vašega odpora preлива dragocena kri herojskih sovjetskih narodov. Vaša gesla morajo biti: niti en delavec ali delavka naj ne gresta v fašistično Nemčijo, da bi njuno delo krepilo sile fašističnih banditov. Niti en top, niti ena puška, niti ena krogla, niti eno zrno žita itd. ne sme z vašo pomočjo dospeti v roke fašističnih zločincev. Mobilizirajte vse svoje sile proti temu, da bi bila naša dežela opora za vzdrževanje fašističnih tolp, ki kakor stekli psi napadajo Sovjetsko zvezo, našo drago socialistično domovino, našo nado in svetilnik, na katerega se z zaupanjem upirajo oči trpinčenega delovnega človeštva vsega sveta.

Delavci na železnica in ostalih prometnih sredstvih, vi ne smete biti tisti kanal, po katerem bi prihajalo bojno orožje in druga vojna sredstva, namenjena proti Sovjetski zvezi in proti vam samim. Spomnite se svojih borbenih tradicij iz pretekle intervencije kapitalističnega sveta proti vladi mlade sovjetske republike. Storite vse, kar je v vaših močeh, da onemogućite fašističnim zločincem, da bi vas izkoristili proti Sovjetski zvezi in tudi proti delovnemu ljudstvu naše dežele in vsega sveta. Mi vas pozivamo, da v teh usodnih trenutkih izvršite svojo dolžnost, ki vam je namenjena v tej odločilni borbi.

Mladina Jugoslavije!

Zdaj se bje poslednji boj z največjimi sovražniki vse evropske mlade generacije, s fašističnimi zločinci, proti katerim si se ti, mladina, vedno pripravljena borila, kadar te je pozvala komunistična stranka. Proti tem krvnim sovražnikom že bje mlada generacija Sovjetske zveze težko in krvavo borbo. Mladina Sovjetske zveze, ki je s pesmijo na ustih gradila socializem in si priborila vse tisto, za čemer ti, mladina Jugoslavije, hrepeniš, preлива svojo dragoceno kri za tvojo srečnejšo bodočnost. Imela je srečno, kulturno življenje in zagotovljeno bodočnost. Ali moreš ti, ti, mladina, ostati ob strani? Ne moreš. Ti moraš biti zdaj prav tako v prvih vrstah borbe proti fašističnim zločincem. Zbiraj svoje sile v Zvezi komunistične mladine, da pod vodstvom Komunistične stranke Jugoslavije zavzameš svoje mesto v borbenih vrstah delavskega razreda.

Hrvatski narod: delavci, kmetje, vojaki in vsa poštena inteligenca!

Hlapec fašističnih osvajalcev — izdajalec Pavelić — hoče, da hrvatski narod izkoristijo v boju proti Sovjetski zvezi in proti osvobodilni borbi naših narodov. Ali še ni ta z nedolžno krvjo oškropljeni zločinec napravil dovolj sramote hrvatskemu narodu? Mar hočete dovoliti, da bo tudi ta strašna izdaja pokrita s tvojim hrvatskim imenom? Ali te hrvatska gospoda ni že v preteklosti dovolj osramotila? Zdaj, ko je tvoja resnična svoboda že tako blizu, ti, narod hrvatski, ne boš dopustil take izdaje. Vojaki v kasarnah, delavci po tovarnah, kmetje po vaseh, združite se v eno samo enotno fronto in borite se z vsemi sredstvi proti tej fašistični izdajalski bandi in njenim fašističnim gospodarjem. Bodite pripravljene, da skupaj z ostalim delovnim ljudstvom po mestih in vaseh v deželah Jugoslavije stopite na svoja mesta v prvih vrstah boja za svojo srečnejšo bodočnost.

Srbi, Slovenci, Črnogorci, Makedonci in vsi ostali zaslužjeni narodi Jugoslavije!

Vi, ki ječite pod okupatorskim škornjem, vi vsi, ki ljubite svobodo in neodvisnost, ki nočete fašističnega suženjstva, vedite, da je prišla ura vaše skorajšnje osvoboditve od fašističnih osvajalcev. Zato doprinesite tudi vi svoj delež k borbi za svojo svobodo pod vodstvom Komunistične stranke Jugoslavije. Borba Sovjetske zveze je tudi vaša borba, ker se bje proti vašemu sovražniku, pod čigar jarmom zdaj ječite. Ne dajte se zavajati raznim domačim reakcionarjem, ki so v službi fašističnih banditov. Vaše mesto je v borbenih vrstah delavskega razreda, ki se bori za vašo resnično svobodo in neodvisnost. Od te borbe je odvisna vaša bodočnost in bodočnost vaših otrok. Ako ljubite svojo svobodo in neodvisnost, ako nočete biti tuji sužnji, ako se želite osvoboditi fašističnega suženjstva, potem podprite z vsemi sredstvi pravično borbo velike in miroljubne dežele socializma — Sovjetske zveze, združite svoje sile proti svojim zatiralcem, fašističnim osvajalcem, ki so zaslužili in izropali vašo deželo.

Komunisti Jugoslavije!

Prišla je ona najtežja ura, ki smo jo mi v svoji borbi predvidevali. Mi smo vedeli, kaj pripravljajo fašistični zločinci proti ZSSR in vsemu delovnemu človeštvu. Krvoločni fašistični oblastniki, ki držijo v suženjstvu svoje narode in narode podjarmljenih dežel, so nam napovedali vojno do iztrebitve, po radiu so napovedali krvavi pokol komunistov. Mi to borbo sprejemamo, ker smo jo pričakovali, in se za njo pripravili. »V tej borbi ne bo pardona za mobenega komunista«, kričijo fašistični krvniki. Mi pa pravimo: »V tej borbi ne bo pardona za zločinske fašistične voditelje in njihove zveste hlapce, v tej borbi ne bo pardona fašistični finančni oligarhiji in njenim valptom.«

KOMUNISTI JUGOSLAVIJE! Ne odlašajte niti trenutek! Urno se pripravljajte za to borbo. Takoj prilagodite svoje organizacije in njihovo delo za ta poslednji boj. Ukrenite vse, da čimbolj zavarujete svoje dragocene kadre, ki so nam danes bolj kot kdajkoli potrebni za to borbo. Organizirajte delovne množice in jim izročite svoje težko pridobljene izkušnje. Postavite se na čelo delovnih in narodno zatiranih množic in jih vodite v borbo proti fašističnim zatiralcem naših narodov. Pogum, disciplina in hladnokrvnost naj vladajo med vami, kajti vi morate biti vsem drugim za vzgled. Izvršite svojo dolžnost avantgarde delavskega razreda Jugoslavije. Naprej v poslednji odločilni boj za svobodo in srečo človeštva!

**ŽIVELA VELIKA IN NEPREMAGLJIVA DEŽELA SOCIALIZMA —
SOVJETSKA ZVEZA!**

ŽIVELA HEROJSKA STRANKA BOLJSEVIKOV VKP!

**ŽIVEL VODITELJ IN ORGANIZATOR PRETEKLIH IN BODOČIH
ZMAG VELIKE IN MOČNE SOVJETSE ZVEZE, SODRUG STALIN!**

ŽIVELA KOMUNISTIČNA INTERNACIONALA!

ŽIVELA KOMUNISTIČNA STRANKA JUGOSLAVIJE!

**ZIVELA MEDNARODNA SOLIDARNOST VSEH ZATIRANIH IN
IZKORIŠČANIH!**

**ZIVELA ENOTNOST IN BORBA DELOVNIH MNOŽIC JUGOSLAVIJE!
DOL Z IMPERIALISTIČNO-FASISTIČNIMI ZLOČINCI, NA ČELU
S HITLERJEM, MUSSOLINIJEM IN OSTALIMI VALPTI!**

**Centralni komitet
Komunistične partije Jugoslavije**

Opomba uredništva

¹ Ta letak je izdal Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije ob vojnem napadu hitlerjevske Nemčije 22. junija 1941 na Sovjetsko zvezo, tedaj edino socialistično deželo.

»Ako ljubite svojo svobodo in neodvisnost,« — poziva letak delovno ljudstvo, — »ako nočete biti tuji sužnji, ako se želite osvoboditi fašističnega suženjstva, potem podprite z vsemi sredstvi pravično borbo velike in miroljubne dežele socializma — Sovjetske zveze...« »Pripravljajte se nujno za poslednji in odločilni boj.«

Sklep o izidu letaka je sprejel politbiro CK KPJ na seji 22. junija 1941, ki je bila v Beogradu, v Moliérovi ulici, v stanovanju nekega bančnega uradnika, prijatelja Ivana Milutinovića. Na seji so bili Josip Broz-Tito, Aleksander Ranković, Ivan Milutinović, Ivo Ribar, Svetozar Vukmanović, Milovan Đilas in Sreten Žujović.

Letak so širili v Beogradu in drugih krajih Jugoslavije. V Beogradu so nemški okupatorji takoj odgovorili z množičnim zapiranjem komunistov. Pri tem so jim pomagali agenti beograjske policije, ki so na ulicah Nemcem kazali znane komuniste. Več beograjskih komunistov so nemški fašisti ustrelili. (Podatki po knjigi V. Dedijera »Josip Broz-Tito«, slov. izdaja, Ljubljana 1953, str. 388—389.)

Letak v srbohrvaščini ponatiskuje Zbornik dokumenata NOR, Beograd 1949, tom I, (knjiga 1), str. 11—17, ki hkrati prinaša faksimile letaka.

Letak dajemo v slovenskem prevodu, ki doslej ni bil objavljen.

Razen tega razglasa CK KPJ je kot odgovor na Hitlerjevo vojno proti Sovjetski zvezi izšel podoben razglas, ki ga je dne 22. junija 1941 izdal CK KP Slovenije. Priobčuje ga Zbornik dokumentov NOV, del VI, knjiga 1, dok. št. 2, str. 15—18. V njem piše Centralni komite Komunistične partije Slovenije: »Naš dosedanji odpor naj se razvije v vseljidsko sveto nacionalno vojno proti imperialističnim okupatorjem!«

Oba razglasa ocenjujeta enako položaj, kar dokazuje enotnost Partije in trdno izgrajenost njenih idejnih temeljev.

Dokument štev. 4

Razglas Centralnega komiteja KP Jugoslavije narodom Jugoslavije dne 12. julija 1941¹

Narodi Jugoslavije:

Srbi, Hrvati, Slovenci, Črnogorci, Makedonci in drugi!

Že več kot tri tedne se bije največja in najbolj krvava bitka v svetovni zgodovini. Na eni strani napadajo divja fašistična Hitlerjeva krdela, ki se kot sestradani psi s krvavimi gobci in iztegnjenimi jeziki obupno prizadevajo, da bi se polastila onih ogromnih bogastev, ki so si jih s trdim delom

ustvarili miroljubni narodi Sovjetske zveze. Na drugi strani se z doslej še neznanim junaštvom in požrtvovalnostjo bori herojska Rdeča armada; na poziv svojega velikega in genialnega voditelja, sodruga Stalina, se je dvignil ves sovjetski narod, da obrani svojo deželo,² da uniči krvave fašistične hijene, ki so se drznile napasti [njegovo] miroljubno in cvetočo deželo,² njegovo mirno delo, njegovo kulturo, njegovo blagostanje.

Delavci, kmetje in meščani Jugoslavije!

Vprašajmo se: Ali se narodi Sovjetske zveze borijo samo za sebe? Ali se ta njihova velikanska borba proti fašističnim osvajalcem tiče samo njih? Ne, ta borba se tiče tudi nas, tiče se vseh zaslužjenih narodov, vseh onih, ki jim preti nevarnost zaslužjenja, tiče se vsega kulturnega sveta. Ali more danes še kak kulturni človek zdravega razuma verovati neumnim lažem fašističnih pijavk in osvajalcev, po katerih naj bi se oni borili proti boljše-
vizmu za dobrobit evropskih narodov? Ne, tem novim lažem fašističnih ubijalcev danes nihče več ne veruje. Vedno, kadarkoli so napadli ali zaslužnili kakšno deželo,² so ti roparji našli lažnjiv izgovor, toda najbolj neumna [in] prozorna laž je njihov izgovor za napad na Sovjetsko zvezo. Ves kulturni svet, vsi narodi zaslužjenih dežel, narodi Anglije, Amerike itd., s prezirom zavračajo te najnovejše laži Hitlerjeve fašistične tolpe in peščice njenih vernih psov v zaslužjenih deželah. Vsi ti narodi simpatizirajo, občudujejo herojsko borbo Rdeče armade in so pripravljene pomagati pravični borbi Sovjetske zveze, ker se danes zavedajo tega, da je ta borba sovjetskega naroda obenem tudi njihova borba: zavedajo se, da je to borba na življenje in smrt proti največjemu sovražniku človečanske svobode, kulture in napredka. V vsem svetu je danes že ustanovljena skupna fronta vseh demokratskih progresivnih sil v borbi proti mraku, nasilju, suženjstvu — proti fašizmu.

Narodi Jugoslavije:

Srbi, Hrvati, Slovenci, Črnogorci, Makedonci in drugi!

Vašo deželo² so zaslužnjili in oropali isti zločinci, ki so se drznili dvigniti svoje okrvavljene kremplje na sovjetsko ljudstvo.³ Bili ste premagani v vojni, toda niste pokorjeni. Slavne tradicije borbe naših dedov za pravico in svobodo se ne smejo pozabiti. Zdaj je čas, da pokažete, da ste vredni potomci svojih slavnih prednikov. *Zdaj je čas, zdaj je prišla ura, da se dvignete kakor en mož v boj proti okupatorjem in njihovim domačim slugam, kronikom naših narodov.*⁴ Ne plašite se nobenega sovražnikovega terorja! Na teror odgovarjajte z množičnimi udarci po najobčutljivejših mestih fašističnih okupatorskih banditov. Uničujte vse, — vse, kar koristi fašističnim osvajalcem. Ne dovoljajte, da bi naše železnice prevažale vojni material in druga sredstva, ki služijo fašističnim tolпам v njihovi borbi proti sovjetskim narodom.⁵ Napravimo iz naše zemlje oblegano trdnjavo za fašistične osvajalce.

Srbi!

Vaši najboljši sinovi se že vojskujejo po hrabih proti fašističnim zatiralcem. Vendar to ne zadostuje, ves srbski narod mora pomagati tem borcem in njihovi borbi. Vsi oni, ki morejo in ki so za to sposobni, naj stopijo v partizanske oddelke.

Fašistični okupatorji čutijo ta krepki odpor srbskega naroda in se zato trudijo, da bi za vsako ceno napravili iz domačih izpriencev svoje orožje, svojo pomoč. To pomoč so našli v preziranem izdajalcu Ljotiću, v tako imenovanih komisarjih s krvnikom Acimovićem na čelu, to pomoč so dobili v peščici policijskih psov, kakor so: Drago Jovanović, Vujković, Bečarević, Kosmajac in drugi. Ti izrodki srbstva love po ulicah in hišah komuniste in druge narodne borce, ki se bore za svojo svobodo, in jih izročajo fašističnim osvajalcem, ki so zaslužili in oropali srbsko zemljo. Oni streljajo v masah te srbske sinove.

Srbski narod, kaj so zaslužili ti izprienci? Zaslužili niso samo tvojega prezira, ampak tudi sramotno smrt izdajalcev, ki jih mora prej ali slej doseči. Srbi, onemogočajte tem izrodkom izvajanje naredb njihovih okupatorskih fašističnih gospodarjev. Ves srbski narod mora nuditi kar najsilnejši odpor tem slugam osvajalcev!

Hrvati!

Strašno sramoto vam dela ogabni izdajalec Pavelić in njegova ustaška tolpa z ustanavljanjem nekakšnih prostovoljnih oddelkov proti Sovjetski zvezi.⁵ Hrvati, ne dopustite niti enemu prostovoljcu oditi proti Sovjetski zvezi. Če vas bodo priganjali s silo, bežite v gozdove in ustanavljajte partizanske oddelke, borite se proti okupatorjem in Pavelićevi ustaški tolpi. Hrvati, organizirajte se in uničite uzurpatorsko Pavelićevo vladu, združite svoje sile s srbskim, črnogorskim, slovenskim in drugimi narodi, ki se že z orožjem borijo proti okupatorjem in njihovim slugam. Dvignite se brez oklevanja proti okupatorjem in ustašem, ki nastopajo⁶ proti osvobodilni borbi Srbov, Črnogorcev in drugih narodov.

Komunisti Hrvatske, Slovenije, Dalmacije, Makedonije itd.!

Ne oklevajte niti uro, organizirajte takoj partizanske oddelke. Postavite se na čelo osvobodilni narodni borbi proti okupatorjem, kakor to že delajo vaši srbski in črnogorski tovariši.

Izkoristite zdaj v tej težki situaciji svoje v dolgih letih pridobljene izkušnje. Ne plašite se nobenih žrtev zdaj, ko gre za osvobojenje naroda, ko fašistični krvoloki prete iztreti vse, kar je napredno in svobodoljubno. V boj, sodrugi! V boj proti fašističnim zločincem, sovražnikom svobode in napredka, v boj za svobodo in narodno neodvisnost. V boj za strmoglavljenje⁷ fašističnega okupatorskega jarma!

Komunisti, na vas leži težka, toda častna naloga — organizacija težke borbe s krvoločnimi fašističnimi zločinci. Ne pozabimo nikoli, da sovjetski narodi v potokih prelivajo svojo dragoceno kri za rešitev vsega človeštva.

To nam nalaga, da ne oklevamo niti uro, da se z vsemi silami in sredstvi borimo v prvih vrstah našega naroda proti fašističnim zločincem, ki zatirajo našo deželo in ki so napadli veliko in močno Sovjetsko zvezo, v upanju na hitro zmago, da bi potem lažje podjarmili ves svet. Ti banditi dobivajo vse močnejše udarce od slavne Rdeče armade. Naša naloga je, da na tej naši fronti, na naši zemlji udarimo in uničimo fašistične osvajalce, ne pa, da jim pustimo [tukaj imeti] bazo za oskrbovanje fašističnih čet na severu. Bodimo hrabri, bodimo vztrajni, bodimo hitri v svojih akcijah, kajti tu gre za čast [naše Komunistične partije kot najbolj bojevnega dela delavskega razreda, gre za čast]⁸ našega naroda.

Delavci, kmetje, meščani in mladina Jugoslavije!

V boj! V boj proti fašistični okupatorski tolpi, ki hoče iztrebiti ne samo najboljše borce naroda, temveč Slovane na Balkanu sploh, ki hoče podjarmiti ves svet, ki hoče ustanoviti nad narodi najstrašnejšo vladavino, kar jih zgodovina pomni. V boj, ker je zdaj prišla ura, da strmoglavimo okupatorski fašistični jarem. V boj, ker to dolgujemo sovjetskim narodom, ki se bore tudi za našo svobodo. V boj, v poslednji boj za uničenje fašistične kuge!

12. julija 1941.

**Centralni komite
Komunistične partije Jugoslavije**

Opombe uredništva

¹ Ta letak je izdal Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije dne 12. julija 1941, v skladu s sklepi, ki jih je sprejel politbiro CK KPJ dne 4. julija 1941, dan po znanem govoru Josipa Stalina dne 3. julija 1941 po radiu, ki vsebuje smernice v »domovinski vojni«¹ Sovjetske zveze zoper fašistične agresorje. Hitlerjevske armade so tedaj napredovale v notranjost Sovjetske zveze. Potrebno je bilo zbrati vse sile in uporabiti vsa sredstva v vojni zoper fašizem in nacizem. Takšne naloge je narekoval takratni položaj. Radiogram, ki ga je CK KPJ prejel od Kominterne iz Moskve, je govoril: »Organizirajte — ne izgublajte niti ene same minute — partizanske odrede in v sovražnem zaledju zanetite partizansko vojno... Nujno potrebno je z vsemi sredstvi terorizirati sovražnika, da se bo počutil kakor v oblegani trdnjavi.« Nekaj dni prej pa je od Kominterne prispelo važno napotilo: »Upoštevajte, da gre v sedanji etapi za osvoboditev izpod fašističnega podjarmljenja in ne za socialistično revolucijo.« (Citirano po V. Dedijeru, »Josip Broz-Tito«, slovenska izdaja, Ljubljana 1953, str. 390 in 389.)

Položaj je nakazoval, da vojna ne bo kratkotrajna. V vodstvu Partije — piše Tito v spomilih — »nismo živeli v iluzijah, kakor številni v Jugoslaviji, ki so mislili, da bo napad na Sovjetsko zvezo propadel v mesecu dni, da jih [agresorje] bodo Rusi hitro zlomili... Pozneje, jeseni, smo že videli, da bo boj dolgo trajal...« (Komunist, št. 12, dne 24. marca 1961.)

Omenjena seja politbiroja CK KPJ dne 4. julija 1941, ki so se je udeležili Josip Broz-Tito, Aleksander Ranković, Ivan Milutinović, Ivo Ribar, Svetozar Vukmanović, Milovan Đilas in Sreten Žujović in ki je trajala ves dan, je sklenila, da začnejo z vseljudsko vstajo. Določeni so bili pooblaščenji delegati CK za vodstvo vstaje v posameznih pokrajinah: Edvard Kardelj za Slovenijo in Hrvaško, Milovan Đilas za Crno goro, Svetozar Vukmanović za Bosno in Hercegovino in Aleksander Ranković za Srbijo. Ustanovili so Glavni štab partizanskih odredov s komandantom Titom. Istočasno je bilo sklenjeno, da se izda poseben proglas; ta je izšel dne 12. julija.

Edvard Kardelj, ki je bil v Ljubljani, je bil o sklepih obveščen. Štiri dni nato — dne 8. julija 1941 — je bila seja Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, ki je bilo sestavljeno že 22. junija. Poveljstvo je sklenilo, da iz priprav preidejo na oboroženo vstajo. Ta se je množično začela v kamniškem predelu, v noči od 27. na 28. julij 1941.

Letak v srbohrvaščini ponatiskuje Zbornik dokumenata NOR, Beograd 1949, tom I (knjiga 1), str. 18—21.

Letak je izšel tudi v slovenščini. Partijska tiskarna ga je razmnožila cinkografirano. Original hrani arhiv CK ZKS, fond letakov iz l. 1941. Doslej ni bil ponatisnjen. Ta letak sedaj tu prvič ponatiskujemo. Primerjali smo ga z objavljenim srbohrvaškim besedilom in vnesli vanj nekaj popravkov, ki jih spodaj naštevamo.

² Tu in dalje uporablja slovenski prevod besedo »zemlja« za srbohrvaško besedo zemlja v pomenu dežele. Zato popravljamo »zemljo« v deželo.

³ V ponatisu srbohrvaškega originala piše »Sovjetska zveza« namesto »sovjetsko ljudstvo« oziroma »sovjetski narodi«.

⁴ V ponatisu srbohrvaškega originala je ta stavek podčrtan, v slovenskem prevodu pa ne. Zato besedilo podčrtavamo.

⁵ V ponatisu srbohrvaškega originala piše »sovjetskemu ljudstvu«, ne pa »Sovjetski zvezi«.

⁶ Namesto »nastopajo« piše v slovenskem letaku »se bore«, medtem ko srbohrvaški original piše »idu u pohod«. Zato smo namesto »se bore« popravili besedilo v »nastopajo«.

⁷ V slovenskem letaku namesto besede »strmoglavljenje« piše »odpravo«, kar ne ustreza srbohrvaškemu originalu, ki govori o »zbacivanju«. Zato besedilo popravljamo.

⁸ Kar je v oklepaju, vsebuje ponatis srbohrvaškega originala, medtem ko v slovenskem besedilu tega ni.

Dokument šte. 5

Poročilo člana politbiroja CK KPJ Edvarda Kardelja dne 2. avgusta 1941 sekretarju CK KPJ in komandantu Vrhovnega poveljstva NPOJ Josipu Brozu-Titu o vojaškem in političnem položaju na Hrvatskem in v Sloveniji¹

Št. 2 — 2. avg. 1941

Dragi Stari!

Slovenija: Tovariš N. Ti je glavne stvari že povedal. Dodajam samo še nekaj poročil:

1.^{2, 3}

2. V ponedeljek je bil plenum Osvobodilne fronte.⁴ Prejel sem poročilo. Prisostvovali so: a) naši; b) krščanski socialisti; c) Sokoli; d) nacionalisti mariborske skupine; e) SDS; f) socialni demokrati (ki so izjavili, da so Partiji popolnoma »na razpolago«); g) aktivni oficirji; h) kulturni delavci. Opravičili so se mačkovci (mladokmetijci), ki so sicer v sestavu OF. Dodal bi, da so krščanski socialisti zbrali okrog sebe vse, kar je ostalo pozitivnega od JRZ. Izven vrst OF je ostalo vodstvo JRZ in JNS, ki sodeluje z Italijani (tako eni kakor drugi), hkrati pa ustanavlja svojo ilegalno protirevolucionarno organizacijo, ki jo skrivajo za demagoškimi gesli

(nacionalni komunisti). Torej, prav zares brez pretiravanja: v Osvobodilni fronti je večina slovenskega naroda. Ugled Partije je velikanski. Sprejeli so brzovjavni pozdrav Komiteju obrambe ZSSR — Stalinu, brzovjav sovjetski in angleški vladi, ki odobrava pogodbo o vzajemni pomoči,⁵ razglas s podpisom »Plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda«,⁶ katerega vsebina ustreza duhu naše linije, poziv k vseljidski nacionalni vojski zoper okupatorja in na strani ZSSR, k oboroženi akciji proti okupatorju. Poročajo, da so sklepe sprejeli z navdušenjem. Brzovjavka ne hvali samo borbe ZSSR, temveč tudi socializem. Sodelovanje v OF je resnično iskreno (sestal sem se sâm z vsemi) in izbrani so dobri ljudje. Plenum je izvolil »delovni komite« OF, v katerem so: dva naša, krščanski socialist, Sokol in kulturni delavec. Vsi pogoji za dejavnost so odlični — vse je proti okupatorju, vsi nam pomagajo.

3. V organizacijskem pogledu ima Partija precej močne zveze, čeprav so včasih tudi zelo počasne. Število članstva presega tisoč, a ljudi, ki bi hoteli v Partijo, je zelo veliko. Nevarno bi bilo le, da bi se prevelik del part. [lijskega članstva] napotil v gozdove. Že sedaj so nekatere krajevne organizacije v celoti odšle v gozdove.

4. Predvčerajšnjim smo prejeli precej vznemirljivo poročilo iz Slovenije. Ves promet na progi Ljubljana—Zidani most in Ljubljana—Jesenice se je ustavil. V Trbovljah so sprožili skalovje na progo in so jo [s tem] pokvarili za nekaj dni. Blizu Kranja so pognali v zrak železniški most. Progo so uničili še na dveh krajih. Zažgali so nekaj lesenih mostov na cestah. Na Gorenjskem, v Trbovljah, v okolici Ljubljane in na Štajerskem^{8a} so se pričele partizanske oborožene akcije, ki sem jih pričakoval šele čez 14 dni. Ne vem, kakšen obseg so zavzeli boji. Govori se, da je bilo ubitih mnogo nemških oficirjev in vojakov. Blizu Zaloga pri Ljubljani so partizani napadli italijansko četo, ki je med streljanjem dobila pomoč in so se naši umaknili brez izgub. Italijani [so imeli] nekaj težko ranjenih. Partizanov niso zasledovali v gozdove. Jutri odpotujem tja gor, pa Ti bom podrobno poročal. Nemcev je v Sloveniji malo, zato menim, da bi se tam lahko razvile pomembne stvari. Nekaj [partizanskih] čet se je zelo dobro opremilo, tako materialno kakor politično. V partizanih so vse skupine Osvobodilne fronte, ki so dale tako ljudi kot tudi denar in opremo. Naš Lojze⁷ je glavni komandant v skupnem glavnem štabu, kjer so tudi aktivni oficirji.

Na Primorsko smo poslali dvoje ljudi, eden od teh je Muha (Os.),⁸ ki smo mu dali nalogo, da oblikuje začasni PK. Ljudje so se nam od tam že oglasili; videti je, da ne bo posebnih težav. Italijan⁹ je pristal (oziroma je sam zahteval!), da jih¹⁰ povežemo z našo firmo.¹¹ V vsej Italiji je stanje zelo napeto. Celó iz Slovenije so odpoklicali fašiste. Govori se o demonstracijah. — (Tudi v Avstriji so živahne sabotažne akcije.)

V Slovenijo in na Hrvaško se je vrnilo nekaj dobrih Špancev.¹² Poslali [smo jih] v partizane. — Oglasi se kmalu!

Prisrčne tovariške pozdrave Tebi in vsem tovarišem

B.13

Opombe uredništva

¹ To je poročilo člana Politbiroja Centralnega komiteja KPJ Edvarda Kardelja dne 2. avgusta 1941 sekretarju Centralnega komiteja KPJ in komandantu Glavnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije Josipu Brozu-Titu o vojaškem in političnem položaju na Hrvaškem in v Sloveniji. Iz njega povzemamo le tisti del, ki se nanaša na Slovenijo in ki ga doslej slovenski tisk ni priobčil. Dajemo ga, kakor ga je želel avtor, v slovenskem prevodu. Prevod nima okrajšav, ki jih vsebuje srbohrvatski original. Dodatki uredništva so v oglatih oklepajih. Original poročila je rokopis, napisan s črnilom, hrani ga arhiv CK ZKS, dok. št. 11815. V srbohrvaščini je bil objavljen leta 1954 v Zborniku dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojski, tom II, knjiga 2, dok. št. 6, str. 28–34.

² Izpuščamo odstavek pod točko 1.

³ E. Kardelj meni v tem odstavku tudi, da bi menjal bivališče: mesec na Hrvaškem, mesec v Sloveniji.

⁴ Gre za Drugi plenum Osvobodilne fronte, ki je bil 28. junija 1941 (glej isti Zbornik, tom VI, knjiga 1, dok. št. 10).

⁵ Vladi ZSSR in Velike Britanije sta 12. julija 1941 sklenili sporazum o skupnem nastopu v vojni proti nacistični Nemčiji.

⁶ Glej isti Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knjiga 1, dok. št. 10.

^{6a} O diverzantskih akcijah in partizanskih bojih na Stajerskem prinaša nove doslej neznane podatke pričujoča številka »Prispevkov« v gradivu »Okupatorjevi dokumenti o diverzantskih akcijah in partizanskih bojih na Stajerskem leta 1941«.

⁷ Franc Leskošek-Luka.

⁸ Na Primorsko sta bila poslana Oskar Kovačič (Muha) in Anton Velušček-Matevž.

⁹ Umberto Massola-Quinto, začasni sekretar CK KP Italije. Do konca leta 1941 je bil v Ljubljani, pozneje se je po zvezah CK KPS preselil v Italijo (iz opomb Edvarda Kardelja k svoji korespondenci).

¹⁰ Mišljene so partijske organizacije v Primorju.

¹¹ Umberto Massola je pristal, da partijske organizacije v Primorju stopijo v stik s KP Jugoslavije, dasi ni bil za to, da se vključijo vanjo; to se pravi, bil je za to, da se organizacije KP v Primorju povežejo s CK KP Slovenije, ne pa s CK KP Italije, da ne bi bilo dvojnih smernic. CK KP Slovenije, ki je navezal stike z obstoječimi organizacijami v Primorju, je ustanavljal tu lastne organizacije KPS, le v Trstu je ustanavljal organizacije KPS in KP Italije, v odvisnosti od narodne pripadnosti članov.

¹² Španski borci, verjetno Franc Rozman, Dušan Kveder in drugi.

¹³ Bevc, psevdonom Edvarda Kardelja.

Dokument št. 6

Poročilo člana CK SKOJ Jože Vlahovića Centralnemu komiteju SKOJ v avgustu 1941 o stanju v Sloveniji¹

Dragi družje!

Bio sam u Ljubljani i postavio sam tamo sve one stvari o kojima smo govorili. Stanje se jako mnogo poboljšalo, tako da danas imademo obuhvaćeno sve. Ali uslijed progona u Njemačkom djelu Slovenije svi naši² i stariji³ pobjegli [su] u partizane, a isto s njima i ostalo građanstvo.⁴ Bilo je i mnogo oml.[adinskih] akcija a i svaki dan se radi. Pet mostova s njem.[ačke] strane Slov.[enije] dignuti su u vazduh, a u samoj Ljubljani svaki dan nestaju taljanski oficiri i »Ovra« i »Gestapo«.⁵ Sitnijih akcija

ima svaki čas. Samo za moje vrijeme od dva dana iščupane su sve telefonske žice oko Ljubljane, male crvene papirnate zastavice su visile po svim ulicama preko tramvajskih i telefonskih žica bacanih sa špagom, zatim mali ljepljivi plakatići sa srpom i čekićem bili su po svim kućama obljepljeni itd. Mobilizaciju će sprovesti jer omladina je to vatreno prihvatila. U nekim mjestima ima poteškoća, jer stariji par.[tiji] kažu da neće u zatvor radi omlad.[inskih] akcija i sabotaza, ali to će se [raspoloženje] razbiti, jer su stariji u Ljublj.[ani]⁶ to strogo osudili. Možemo računati na Slov.[eniju] da je danas daleko napred, nego ranije po pitanju organiz.[acije], a politički je sve naše...⁷

Pošalji nam govor druga Vlahovića,⁸ pretstavnik kod KIM-a.

Zdravo!

Joža⁹

Opombe uredništva

¹ Poročilo člana CK SKOJ Jože Vlahovića Centralnemu komiteju SKOJ avgusta 1941 o stanju v Sloveniji in Hrvaški. Original pisma v rokopisu se nahaja v Arhivu CK KPJ. Pismo je bilo verjetno namenjeno Ivu-Loli Ribarju, sekretarju CK SKOJ. Priobčil ga je v srbohrvaščini in v celoti zbornik »Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije«, 1954, tom I, knjiga 2, str. 130.

² Člani SKOJ.

³ Člani KPS.

⁴ Trditev v pismu, da je s komunisti odšlo v partizane tudi ostalo ljudstvo, je pretirana. Verjetno izvira iz podobnega vira kot poročilo v »Slovenskem poročevalcu« 14. julija 1941, št. 8, pod naslovom »Odhod v gore«, ki pravi: »Tisoči štajerskih in gorenjskih Slovencev so se pred preganjanji zatekli v hribe, pre-skrbljeni z živežem in orožjem.« Torej ni šlo za množično odhajanje prebivalstva v partizane, temveč za začasen umik civilnega prebivalstva v posameznih krajih v gozdove zaradi prvih večjih represalij, ki so jih izvršili Nemci na svojem okupacijskem področju.

⁵ O vra — italijanska obveščevalna služba. Gestapo — nemška obveščevalna služba.

⁶ »Stariji u Ljubljani« pomeni CK KPS.

⁷ Dalje se nanaša poročilo na akcije in delovanje mladine v Zagrebu in na Hrvaškem. Zato ga izpuščamo.

⁸ Mišljen je govor Veljka Vlahovića — člana CK SKOJ in zastopnika SKOJ v Komunistični mladinski internacionali (KIM), ki ga je imel po moskovskem radiu v začetku avgusta 1941. leta. V letu 1942—43 je bil Veljko Vlahović tudi sekretar KIM in zastopnik KPJ v Kominterni.

⁹ Joža Vlahović je bil član CK SKOJ, sekretar PK SKOJ za Hrvaško in član CK KP Hrvatske. Sredi avgusta 1941 je bil ujet in po enomesečnem mučenju septembra 1941 ustreljen v Zagrebu. Za narodnega heroja je bil proglašen dne 14. decembra 1949.

Razglas Osvobodilne fronte proti preseljevanju Slovencev¹

(Konec oktobra — začetek novembra 1941)

Slovenci!

Nemškimi hitlerjevskim banditom ni dovolj, da so nas oropali svobode, da so pognali iz domov že na tisoče zavednih Slovencev, da požigajo cele vasi in v množicah ubijajo ljudi, ki niso storili ničesar drugega kot to, *da so Slovenci!* Ni jim dovolj ognja in krvi, v svoji pobesnelosti in barbarstvu so se odločili iztreti slovenski živelj, izgnati ga iz njegove rodne grude, katero obdelujejo žuljave slovenske roke že tisoč in nekaj sto let.

Nemški divjaki nas ženejo na Poljsko, v Ukrajino in Rusijo, kjer nas kanijo uporabljati za fronto pri raznih najtežjih delih — kopianju okopov, kidanju snega in prenašanju bremen. Ob močvirnih ruskih cestah bomo umirali od mraza, kolikor nas ne bo pomrlo v taboriščih od lakote in tifusa. Ta preselitev pomeni *gotovo smrt!* Obljubljajo nam zemljo. Radi verjamemo, da nas čaka kje na Poljskem zemlja, za vsakega toliko, kolikor je rabi za — grob!

Ne pustimo se preseljevati! Branimo svoje imetje in svojo zemljo! Preganjajmo nemške bandite, ki prihajajo po nas, po naše otroke, po naše sosede!

Slovenci! Čas je, da vzamemo orožje v roke! Oborožimo se z vsem, kar nam pride pod roke, s puškami, bombami, kosami, vilami in krampi! Združujmo se iz več vasi v obrambo vsake ogrožene vasi! Domove in vasi, ki jih ne moremo braniti, požigajmo! Ne puščajmo ničesar tujim pritepencem, ki jih hočejo Nemci naseliti v naše domove! Odganjajmo ali pa pokoljimo živino! Uničimo pridelke, ki jih ne moremo vzeti s seboj! Če se moramo umakniti iz svojih vasi, me razbežimo se! Ne zapuščajmo svojih bratov v nesreči! Organizirajmo se v čete in pojdimo na pomoč ostalim vasem! Napadajmo gestapovce, nemške vojake in druge hitlerjevske agente, ki prihajajo selit slovenske vasi! Potolčimo Kočevarje in druge nemške pritepence, ki jih naseljujejo nemški agenti!

S skupnim odporom, z odločnostjo in neustrašenostjo se bomo rešili.

Hitlerjevski fašizem ni nepremagljivo!

Vsi narodi v Evropi, ki danes še ječe pod strahovitim terorjem hitlerjevskih krvnikov, dvigujejo svojo upognjeno glavo in se v osvobodilni borbi otresajo osovraženega fašističnega jarma. V Franciji, Norveški, Poljski, Češki prijema ljudstvo za orožje in pomaga s svojo osvobodilno borbo kopati grob roparskemu nemškemu in italijanskemu fašizmu.

Na ruski fronti so hitlerjevske tolpe obtičale. Sto in sto tisoči trupel nemških vojakov pokrivajo ruske stepe, slavna delavsko-kmečka Rdeča armada pa stoji trdna in neomajna, kot trdnjava svobode. Njenega odpora hitlerjevski psi ne bodo nikoli zlomili. Nasprotno! *Oprti na slovansko*

Rusijo in njeno armado, bomo v tej vojni zmagali mi, svobodoljubni slovanski narodi!

Naši bratje na jugu, junaški Srbi, Črnogorci, Bosanci in Ličani so si z orožjem v rokah že priborili svobodo. Izgnali so nemške in italijanske okupatorje iz večjega dela svoje domovine. Tam se organizira velika partizanska narodna armada, ki neprestano širi svobodno ozemlje, ki ima vsepovsod svoje čete. Tudi v Sloveniji so tisoči partizanov, najboljših sinov svojega naroda, gospodarji slovenskih gozdov. Njihove čete se iz dneva v dan množe, njihova moč raste neprestano. Zasedba Šoštanja, Loža, Begunj² in drugih krajev kažejo, da stopamo častno ob bok bratom na jugu.

Slovenski partizani, naša narodna armada v gozdovih prihaja tudi nam na pomoč. **Pridružimo se jim!** S skupnimi močmi se bomo rešili neznosnega jarma, s skupnimi močmi in s podporo našim slovanskim bratom bomo pregnali Nemce za vedno iz naše domovine!

Zatorej v boj! Potomci slavnih puntarjev Matije Gubca — k orožju!

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

**Osvobodilna fronta
slovenskega naroda**

Opombe uredništva

¹ Razglas Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je izšel kot letak in ki ga tu priobčujemo, hrani v originalu Narodna in univerzitetna knjižnica z datumom 6. novembra 1941, to je dneva, ko je letak prispel v knjižnico. Moral je torej iziti konec oktobra ali začetek novembra 1941.

Razglas je usmerjen proti preseljevanju Slovencev iz domačih krajev na Poljsko in v druge dežele. Poziva na oborožen odpor preseljevanju in na pridružitve partizanskim enotam v Sloveniji.

Podoben razglas Osvobodilne fronte proti preseljevanju Slovencev in za oborožen odpor je priobčil »Slovenski poročevalec«, št. 23, dne 1. novembra 1941. Objavlja ga Zbornik dokumentov NOV, Beograd 1952, del VI, knjiga 1, dokument št. 59, str. 132—134.

Preseljevanje Slovencev so nemški fašisti v svojih imperialističnih načrtih predvideli že pred vojaškim napadom na Jugoslavijo. Po okupaciji so svojo namero začeli takoj izvajati in sicer na Gorenjskem, na Spodnjem Stajerskem in v srednjem Posavju.

Tako so na primer v brežiškem okraju, na Bizeljskem in sosednih krajih Posavja izselili Slovence v Nemčijo. Preseljevanje se je začelo 23. oktobra 1941; do 16. decembra 1941 so izselili okrog 34.000 prebivalcev. Izpraznjeno ozemlje so zasedli Nemci s Kočevskega, ki je pripadlo Italiji; njihovi prvi transporti so prispeli v Posavje 12. novembra 1941. S tem sta bili izvršeni le prvi dve fazi preseljevanja. Tretjo fazo v začetku leta 1942 so morali Nemci odpovedati. (Glej »Posavje«, I. knjiga, 1957, str. 98—111.)

Na Gorenjskem so Nemci utegnili preseliti 2450 Slovencev v Srbijo in na Hrvaško v skladu s prvo fazo fašističnega načrta. Ostali dve fazi preseljevanja so morali nemški rasisti »odložiti«.

Med vzroki, ki so primorali nemške okupacijske oblasti, da prenehajo s preseljevanjem Slovencev, je treba omeniti tako notranje činitelje — ljudski odpor, partizansko vojsko — kakor tudi zunanje — poraze nemške fašistične armade pozimi 1941—1942 na vzhodni fronti in spremembe v svetovnem političnem položaju.

² Navedba Begunj ni pravilna. Gre za Bezuljak pri Begunjah na Notranjskem (glej Zbornik dokumentov NOV, Beograd 1952, del VI, knjiga 1, opomba 4 na strani 128).

Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije iz druge polovice novembra 1941 Centralnemu komiteju KP Jugoslavije¹

Stanje na terenu OF se po našem zadnjem poročilu ni bistveno spremenilo. Pač pa so začele periferne skupine po zadnjem Simovičevem govoru, ki je deklariral Dražo za generalisima,² huje intrigirati. Za sedaj so pri tem še boječi, ker čutijo svojo nemoč in našo silo. Mi smo zavzeli stališče, da se vprašanja Draže v javnosti sploh ne dotikamo, dokler ne dobimo vaših jasnih direktiv. Od tukaj stvar izgleda, da je vse skupaj mesramni Simovičev poskus, da izkoristi, kar so po njegovem debaklu ustvarile ljudske sile v Jugoslaviji. Dopuščamo pa seveda tudi, da je vendarle po sredi kaka druga stvar, morda boljšega pomena. Kako je dejansko, mi seveda ne moremo meritorno presoditi in čakamo vaših navodil. V ostalem pa za sedaj stvar za nas ni sila važna, ker obstoja že šest tednov oficialni in v javnosti objavljeni dekret SNOO, ki podreja vse slovenske vojaške sile Vrhovnemu štabu partizanskih čet Jugoslavije.³ Tista delegacija, ki jo je neka skupina že dalj časa, kakor smo vam to že javili, odpravljala k Draži, je odšla.⁴ Hotela je iti v imenu OF. Mi smo to seveda odbili, pri čemer pa smo bili zelo ljubeznivi in nismo rekli za sedaj žal besede proti Draži. Poudarili pa smo jasno in glasno, da je OF podrejena Vrhovnemu štabu in da se mora Draža sporazumeti z Vrhovnim štabom, če hoče imeti kaj z OF. Delegacija da naj sicer Draži poroča, kar ve o splošnem položaju in kar o našem vojaškem položaju ve tudi javnost. Nastopati da ne sme v imenu OF, pač pa samo v imenu svoje skupine, ki v ostalem sodeluje z OF. Dalje da naj pove, da bi vsak poskus intrigirati proti Vrhovnemu štabu naletel na odpor vse terenske organizacije OF. Za nas da sta merodajna samo Vrhovni štab in pogodba, ki jo ima Draža z Vrhovnim štabom.

Periferne gosposke grupe, ki sodelujejo v OF, zmeraj bolj skrbi naš naraščajoči vpliv v množici. Pričakujemo hujših intrig. Izogibamo se vsakega sektaštva, vendar pa skrbno podvzemamo protiukrepe, da oni ne bi mogli razbijati slovenske narodne enotnosti. Na terenu ljel situacija ugodna in sposobni smo vse eventualne razbijaške poskuse v kali zatreti in krivce razgaliti, če ne bomo delali lastnih taktičnih napak. Izvršni odbor OF in ožji zavezniki se drže pošteno in so solidarni z vsakim odločilnim našim stališčem...⁵ seveda tudi s stališčem glede Draže in Vrhovnega štaba.⁶ ... Po drugi plati pa je pri nas v Sloveniji dobro politično delo neobhodno potrebno in predpogoj za uspešnost istočasne oborožene akcije. To se je pokazalo na Štajerskem, kjer so naši oddelki prišli marsikje v zagato, ker zaradi nezadosinega političnega dela med prebivalstvom niso imeli masovne podpore. Narobe pa, tiste vasi, kjer je delo OF dobro, tudi partizane podpirajo.

1941. leto.

Peter

Opombe uredništva

¹ Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije iz druge polovice novembra 1941. leta Centralnemu komiteju KP Jugoslavije. Pisal ga je Boris Kidrič-Peter. Original, pisan s strojem, hrani arhiv CK KPJ, fasc. 9-438.

² General Dušan Simović je v imenu jugoslovanske emigrantske vlade govoril preko londonskega radia dne 15. novembra 1941. leta in sporočil, da je jugoslovanska vlada pooblastila Dražo Mihajlovića za edinega poveljnika vseh odporiških sil v Jugoslaviji (Franček Saje, Belogardizem, Ljubljana 1951, II. izdaja, str. 189).

³ Odlok SNOO o vključevanju slovenskih partizanskih čet v narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije je sprejel Vrhovni plenum OF na III. zasedanju 16. septembra 1941, ki je bilo hkrati prvo zasedanje SNOO. Objavljen je bil v »Slovenskem poročevalcu«, št. 18, dne 20. septembra 1941. (Odlok je objavil tudi Zbornik dokumentov NOV, VI. del, knjiga 1, št. dokumenta 30.)

⁴ Delegacijo sta sestavljala zastopnika skupine aktivnih oficirjev bivše jugoslovanske vojske — polkovnik Jaka Avšič in major Karel Novak. Odšla sta preko Beograda k Mihajloviću na Ravno goro. Skupina, ki ju je odpravila, je bila tako imenovana »ministrska skupina« v OF, ki sta jo zastopala bivša bana in ministra dr. Drago Marušič in dr. Dušan Serbec. Ko sta bila oficirja že na povratku, je Izvršni odbor OF prejel pismo Vrhovnega štaba o Mihajlovićevem izdajstvu. Takoj nato je Izvršni odbor OF organiziral množično politično kampanjo proti Mihajloviću. Podrobnosti glej v poročilu Borisa Kidriča iz oktobra 1944 »Kratek obrisa razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji«, objavljenem v Prispelkih za zgodovino delavskega gibanja, 1960, št. 1, str. 20.

⁵ Nečitljiva beseda.

⁶ Naslednje tri stavke izpuščamo, ker zaradi nečitljivih besed ni mogoče razumeti celotnega besedila.

Dokument števil. 9

Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije konec novembra 1941 Centralnemu komiteju KP Jugoslavije in Vrhovnemu poveljstvu narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije¹

Štabu

Dragi sodrug!

Vaše pismo in navodilo od 17. in 30. oktobra² smo sprejeli 25. novembra. Navodila in pisma od Starega,³ o katerem sporočate, nismo prejeli. Sprejeto pismo od sodruga B.⁴ in navodila od Starega so za nas zelo dragocena in bi želeli, da bi bil kontakt med nami dovolj reden in siguren. Z Zagrebom imamo reden tedenski kontakt in smo poslali za Vas že več pisem. Ne vem, ali ste že obveščeni ali ne, P.⁵ je bil samo 4 dni komandir v... in se je potem srečno vrnil in sedaj dela s polno paro. Glede Vazduha nič...⁶

Situacija: [S] Štajerske še vedno nimamo točnih poročil o provali, tudi o sodrugih, ki jih pogrešajo, nimamo točnih poročil. Zveze so zelo slabe, ker so meje močno zastražene in vsakega aretirajo, kdor se pojavi. Z dokumenti je tudi težko, ker se danes ne ve, kakšen dokument je jutri dober in kateri ne. Mi sicer naredimo danes vsak dokument, ne vemo pa, če [bo] jutri držal.

Kontakta nimamo z Mariborom, Ptujem in Celjem. Za pokrajinski komite pa ne vemo, niti [ne vemo] za nobenega [njegovega] člana, kje je, če ni padel v provali v Celju. Mi smo že poprej napravili ukrepe glede čuvanja kadrov, kaže pa, da se tega niso držali...⁷ Zvezo imamo s Trbovlj[ami] in preko Trbovelj s Sav.[injsko] dolino. Z Brezicami, kjer je vse izseljeno, nimamo zveze, pač pa z Rajhenburgom. Člani so po večini v partizanih, nekaj, ki jim pa [še] ne vem imen, je šlo na Hrvaško.

Kako je s Partijo sedaj še nimamo točnih poročil. OF je izven Trbovelj in Sav.[injske] doline sploh zelo slaba. Krivda je [na] Partiji, ki to delo na Štajerskem ni pravilno razumela in [je] sektaško delala. V brežiškem kraju, kjer je bil sodrug Na,⁸ ni po preselitvi ostalo ničesar. V celem tem kraju je samo en odbor v Rajhenb.[urgu] in še ta ne dela. Part.[ijskih] članov je tam še 12. Dobro so delali sodrugi v Trb[ovljah] in Sav.[injski] dol.[ini] in Celju, ker pa je zaprtih v Celju 500 ljudi, ne vemo, kako je sedaj tam z OF. V Sav.[injski] dol.[ini] in Trb[ovljah] je dobro in imajo partizani dobre [pozicije], slabše je v Mariboru in Ptuju.⁹

Lj.[ubljanska] Provinca: V Ljublj[ani] Partija dobro napreduje; članov [je] okoli 350, ki so povečini aktivni v OF, ki je danes Ljubljano popolnoma prepredla z odbori OF, katerih je 360.¹⁰ Partijsko čl.[anstvo] bi bilo lahko večje in je tudi precej sektaštva v tem oziru in ga spodbijamo. Je pa težava v tem, ker je vse zaposleno v OF...¹¹ Mi smo likvidirali L. P.¹² in pristo-voljne prispevke za OF, pobiramo samo davek za OF¹³ in se to dobro orga-nizira. Ta mesec smo dobili davka 250.000 lir. Nabere se tudi mnogo hrane in drugega materiala za partizane. Lahko rečemo, da je vse prebivalstvo v Lj.[ubljani] za OF. Povezanost in organizacija še malo šepa, simpatija je ogromna. V Ljubljani in povsod organiziramo Narodno zaščito.

Novo mesto: Delo napreduje v Partiji in OF, vendar pa ni pravega part.[ijskega] dela [brez] discipline in požrtvovalnosti. To se je pokazalo pri izseljevanju najbližje okolice na nemški strani, ko ni bilo mogoče organi-zirati v tem kraju efektivne pomoči preseljencem. Nedisциплиnian je bil mehanik Pr., ki ni hotel iti k četi kot pol.[itični] kom.[isar]. Izgovarjal se je [na] naročila, ki jih mora izvršiti, drugače izgubi ugled, [ter] na očeta in smo ga morali izključiti. Ostali kadri so slabi, toda delajo. OF napreduje.

B. Krajina: Gnezdo oportunizma in sektaštva. Na tem terenu je delal T...¹⁴ Uspeli so Partijo nekoliko razširiti, toda oportunizma se še niso rešili, niso še dovolj krepki. Organizirali so četo, ki je tako nesrečno končala.¹⁵ Postavili so nekaj odborov OF, toda zelo sektaško...¹⁴ Poslali bomo sedaj šušterja I.¹⁶ dol, ki se je na Notranjskem dobro izkazal.

Strinjamo se z Vašo konstatacijo glede OF. Mi sami občutimo, kaj to za nas pomeni, zato tudi vztrajno delamo na razširitvi in utrditvi. Tam, kjer je OF baza za vse partizane, za organiziranje Partije, za narodno vstajo, katero je nemogoče pripraviti brez odborov OF.¹⁷

Kolikor bolj se širi in utrjuje OF, toliko bolj so besni naši sovražniki. Skušajo ustvarjati kontraorganizacijo »bela garda«...¹⁸ drugi, banda ki hoče razplamteti razredni boj, razcepiti slovenski narod na London in Moskvo. »Združeni Slovenci«¹⁹ so izdali letak proti OF: naj Slovenci ne poslušajo nikogar, razen Londona, ker je njihova rešitev [le] njihova vlada in kralj; nastopajo proti nesmiselni partizanski borbi in proti akcijam, [pravijo], da se je treba pripraviti za pozneje itd. Tudi naši slabi zavezniki

dvigajo glave, sicer na vse pristajajo, toda skušajo OF špengati [razbiti]. Stari zavezniki se dobro držijo. OF je nemogoče razbiti, ker ima že toliko korenin v narodu, pač pa je treba več akcij in res...²⁰ terena, da se OF še bolj okrepi, nasprotnikom pa vzame veter iz jader.

O partizanskih akcijah Vam nimamo razen manjših prask ničesar poročati, ker se nahajamo v nekakšni krizi. Sneg, ki je padel in na katerega nismo bili pripravljani, nam je napravil ogromne škode in preprečil račune. Več čet je doživelo poraz, nekaj od sovražnika, nekaj zaradi spremembe vremena (ozebljine, prehlad, bolezen itd.). Velika napaka je bila, ker smo imeli čete na več krajih po Sloveniji mnogokrat brez stika z Gl.[avnim] štabom in nismo, kakor piše v vašem pismu, koncentrirali večje moči na enem kraju in razdelili terena. Mi smo to pred padcem snega sicer začeli in določili teren, kakor je predlagal Stari. Sneg je pa sovražnik izkoristil za udarec. Naši pa protitudarca niso vrnili, ampak [so] se zasledovani od sovražnika razbežali.²¹ Mi sedaj to napako popravljamo in z navodili nam boste pri tem mnogo koristili. Priznati moramo, da smo mnogo zamudili. Hočemo pa to hitro popraviti. Dobili smo sporočilo, da so partizani napredovali, kaj je točnega, še ne vemo. Sporočili Vam bomo drugič.

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

Lojze

Opombe uredništva

¹ Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije konec novembra 1941. leta Centralnemu komiteju KP Jugoslavije in Vrhovnemu poveljstvu narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije. Pisal ga je Franc Leskošek-Lojze. Original hrani CK KPJ, št. 445 (IV-10/41).

² Originalov teh pism nimamo. Pač pa zasledimo oba dokumenta v listinah sodnega procesa zoper Toneta Tomšiča in soobtožence, aprila 1942. Prijava italijanske kvesture v Ljubljani kraljevemu vojaškemu tožilstvu sodišča II. armade namreč našteva oba dokumenta: pod štev. 44 v zvezi z obtoženim Mihom Marinkom in pod štev. 18 v zvezi z obtoženim Tonetom Tomšičem. Hkrati ta prijava navaja v italijanščini povzetek vsebine teh dveh pism. Odtod povzemamo naslednje:

Pismo z datumom 17. oktobra 1941 je pisal E. Kardelj in ga je odobril Tito. Najprej odobrava politično-vzgojno linijo slovenskega vodstva. Dalje ugotavlja, da se partizansko gibanje v Sloveniji širi v skladu s Titovim pismom o nalogah partizanov, da pa bi na podlagi zdrave politike OF in ob izkoriščanju partizanskih izkušenj v Srbiji ter v skladu z instrukcijami v 2. številki »Dela« lahko dosegli še večje uspehe. Nadalje govori o ukrepih za nadaljnji razvoj partizanskega gibanja v Sloveniji, o potrebi čuvanja partijskih kadrov, o mobilizaciji za partizanske enote, o prepovedi ustanavljanja vojaških enot izven OF, o mobilizaciji sredstev za partizansko vojsko, o delovanju in ureditvi partizanskih enot, o ustanavljanju osvobojenega ozemlja in o obveščevalni službi.

Pismo z datumom 30. oktobra 1941 je naslovljeno na CK KPS in nima podpisa. Vsebuje: sporočilo o razglasu CK KPJ ob obletnici oktobrske revolucije, pravila o ustanovitvi bataljona iz najboljših delavcev partizanskih enot (z značkami srpa in kladiva in z rečo zastavo), obvestilo o pogajanjih z Dražo Mihailovičem, prepoved formiranja posebnih oboroženih enot izven partizanskih.

Listine procesa proti Tonetu Tomšiču in tovarišem hrani arhiv CK ZKS.

³ Pismo Starega, to je Tita, se ni ohranilo.

⁴ B. ali Bevc — psevdonim E. Kardelja. Original pisma »sodruha Bevca« se ni ohranilo.

⁵ P. ali Polde — psevdonim Mihe Marinka; Miha Marinko in Aleš Bebler sta v imenu Glavnega poveljstva vodila akcijo na Bučko v noči med 2. in 3. novembrom 1941. leta (Zbornik dokumentov NOV, del VI. knjiga 1, dok. št. 59, 63, 69).

⁶ Izpuščamo nekaj stavkov, ker besedilo ni v celoti čitljivo. Govori o radijski zvezi — »vazduhu« — med CK KPS in CK KPJ preko radijske postaje Kominterne v Zagrebu, ki jo je vzdrževal Jože Kopinič.

⁷ Izpuščamo nekaj stavkov.

⁸ Ignac Tratar, član CK KPS, je deloval v Sevnici, nato emigriral v Ljubljano, kjer je bil aretiran in obsojen. Umrli je leta 1959 v Ljubljani.

⁹ Izpuščamo odstavek o Gorenjski.

¹⁰ Število odborov OF, ki jih navaja poročilo, potrjuje delno razpredelnica terenskih odborov v Ljubljani, ki jo navaja Metod Mikuž v svojem »Pregledu zgodovine NOB«, Ljubljana 1960, str. 202. Pisec je sestavil razpredelnico na podlagi obračunskih lističev ljubljanskih rajonov in kvartov in delno tudi glavnih blagajniških zapiskov ljubljanskega okrožja; po teh podatkih je bilo v Ljubljani leta 1941 — novembra 188 in decembra 240 odborov. Toda v razpredelnici so podatki le za 10 od vsega 15 rajonov. Poleg terenskih so obstajali še matični odbori OF, ki v razpredelnici niso zajeti, ki pa brez dvoma povečujejo število odborov OF v Ljubljani, kar bi ustrezalo poročilu.

¹¹ Izpuščamo odvisni stavek, ker ni čitljiv.

¹² Ljudska pomoč.

¹³ Glej opombo št. 4 k dokumentu št. 11, tu.

¹⁴ Izpuščamo dva stavka.

¹⁵ Belokranjska četa je bila razbita v borbi v Gornjih Lazah, v noči med 2. in 3. novembrom 1941. Od 29 partizanov je ostalo živih le 8. (Zbornik dokumentov NOV, del VI, knjiga, 1 dokument, št. 63 in Janko Jarc, Prva belokranjska partizanska četa, Letopis Muzeja NO za leto 1957, str. 85—106.)

¹⁶ Ivan Novak-Očka.

¹⁷ Misel v stavku ni zaključena.

¹⁸ Nekaj nečitljivih besed.

¹⁹ Jeseni 1941. leta je izdala Gosar-Šolarjeva skupina tako imenovane »katoliške sredine« ciklostiran letak ali okrožnico z naslovom »Slovenci, združimo se!« in s podpisom »Združeni Slovenci«. V njem je ostro obsodila OF, češ da ustvarja »rokovnjaštvo«, s čimer je mislila na partizanske čete. Obrégnila se je tudi ob skrajno desnico in zaključila, da more Slovence »pripeljati do zdrave rešitve le pametna sredina«. (F. Saje: Belogardizem, druga izdaja, str. 91—92.)

²⁰ Več besed je nečitljivih.

²¹ Pod vtisom sklepov, ki jih je sprejelo posvetovanje komandantov Glavnih štabov in drugih voditeljev narodnoosvobodilne vojne v Stolicah 26. septembra 1941, je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet sestavilo načrt, po katerem naj bi se večji del slovenskih partizanskih enot osredotočil v izselitvenem pasu v Posavju, da bi z uspešnimi akcijami pomagal buditi uporniško zavest prebivalstva, ki ga je nemška fašistična civilna uprava Spodnje Štajerske z odredbo 20. oktobra 1941 določila za izselitev. S koncentrično akcijo teh enot naj bi se začela in razvnela splošna vstaja v Posavju. Načrt ni uspel. Težke terenske in slabe vremenske razmere — zlasti nenadni zgodnji sneg — so partizanskim enotam otežkočale gibanje, predvsem pa je okupator napel vse sile, da prepreči večje partizansko zbiranje. Za koncentracijo Dolenjskega bataljona je bil določen Otavnik pri Bučki. Tja sta prišli samo novomeška partizanska skupina in mokronoška četa, druge enote pa ne. Tudi I. štajerski bataljon po neuspelem brežiškem pohodu ni dosegel svojega za akcijo določenega kraja in se je moral umakniti. (Glej Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB, Ljubljana 1960, str. 235—240.)

Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije
dne 5. decembra 1941 Centralnemu komiteju KP Jugoslavije¹

Dragi sodrugi!

p. br. 3 (slov)

Zaradi naglega odhoda kurirja v Zgb. [Zagreb], vam ne moremo poslati obširnejšega poročila, ki ga piše s. Lojz,² marveč vam v naglici sporočam najnovejše iz Slovenije.

Na Štajerskem je Partijo doletela težka nesreča — provala. Začela se je v Celju in se razširila na Maribor, Sevnico, Rajhenburg, Trbovlje itd.³ Pravega obsega ji niti sami točno ne vemo. Padle so vse javke in odtod je šlo naprej, [aretirano je] ca 150 članov Partije. Velika večina sodrugov se odlično drži, našlo pa se je nekaj izdajalcev, ki so napravili ogromno škodo. Izdajal je gnusno sekretar marib.[orskega] okrožja (neki Tonček),⁴ [potem] član celjskega OK Šmerc (iz [tovarne] Westna)⁵ in še nekaj takih. Padel je cel celjski OK, marib.[orski] OK, rajh.[enburški] OK, ves pokrajinski aparat. Od vam poznanih so padli Blaž Röck,⁶ Marion,⁷ Greta (Ranc. [ingerjeva] žena),⁸ Lizika,⁹ Iršičeva žena,¹⁰ oba Pečnika (trb.[oveljski] in savinjski)¹¹ itd. Večji del po sreči se je rešil del glavnega aktiva, ki pa ga besno iščejo (ker vedo vse o njem) in se bo težko držal tam gori...¹² Ukrenili smo to, da smo postavili čisto nov začasni pk. [PK KPS za Štajersko], potegnili od tam nekaj kompromitiranih aktivistov in poslali tja nove [aktiviste], nezname Gestapu. Treba bo graditi znova. Vse naše ljudi, ki jih dobe, seveda postopoma streljajo, tako n. pr. Leona,¹³ vse javke, Liziko,¹⁴ Biho¹⁵ etc., doslej ca. 60 partijcev v tej provali. — Tam sta bili 2 partiz. [anski] četi, ena 60 mož, ki je sedaj v večini nesposobna za borbo (bolezen, ozeblina, etc.)¹⁶ Druga četa, formirana v Brežicah-Rajhenb.[urgu], pa je po tritedenskem aktivnem delu razbita in so se le trije rešili.¹⁷ Poslali smo ojačanje. Partija, zlasti pa OF, se je bila pred provalo sijajno razvijala. Sedaj je vse precej na tleh. Naš načrt za zasedanje ozemlja v sektorju Kamnik—Št. Pavel—Trbovlje je s tem neizbežno odgoden. (V Trbovljah je padlo 18 sodr.[ugov], izdaja član OK Brglez.)¹⁸

Na Gorenjskem stvari v dolini (Part.[ija] in OF) dobro teko, partizani (60 mož) pa [so] pasivni. Postavili smo nov štab (Šom., bivši sekr.[etar] PK za Gorenjsko in pa Jože).¹⁹ Načrt po predlogu Tita bomo skušali z vsemi silami realizirati.²⁰ Vse je ugodno, razen snega. — Vojaštva je na Štajerskem 18.000, na Gorjenskem ca 10.000. Velik del [med njimi] kripeljni in rekonvalescenti, kažejo se večji znaki nezadovoljstva. Zlasti je to pri Luksemburžanih na Gorenjskem. Padel je Papež.²¹

Na Primorskem ni veliko novega. Imamo načrte in jih realiziramo v borbi za teritorij. Večjih akcij, razen likvidacije konfidentov, do včeraj ni bilo. Včeraj je oddelek 80 partizanov izvršil napad na preserski most čez Ljubljnico. Ubili so stražo (ca 16 ljudi) in pod obrambenim ognjem položili ekrazit. Akcija ni popolnoma uspela, ker je prelomljen samo glavni opornik. Promet je sedaj ustavljen, kaže pa, da ga bodo v skrčenem obsegu

kmalu vzpostavili. Vendar bo zelo oviran ali pa bodo morali most celo podreti. Na vsak način moralen in materialen uspeh.²² Včeraj je padel v Ljubljani Emerik Fanoš,²³ nek važen eksponent ene [izmed] klerikalnih frakcij. Sedaj bomo celo stvar do podrobnosti razkrili. Zapleten je tudi Natlačen, ki je finansiral stvar.²⁴

Vaše pismo (od 17. nov.) nam in OF (od Štaba)²⁵ — prejeli. Pismo od 30. okt.²⁶ in 21. okt. (Janezovo)²⁷ tudi prejeli. Nismo pa prejeli Titovega pisma, ki ga Janez omenja, kar je velika škoda, in prosimo, da jo nekako nadomestite. Vaša pisma so za nas zelo dragocena in smo težko prenašali dolgo (dvomesečno) pavzo. Prejeli smo »Borbo«, 1. in 2. [številko] in jo razmnožili v 60 izvodih (za OK in OF).

Vpliv in delo Dražinih smo že sami čutili. Oni se organizirajo, zlasti aktivni oficirji in pa žandarji. Tudi oborožujejo se od nekod preko Balkana (preko Bosne?). — Te dni sta se vrnila iz Bgda [Beograda] dva njihova oficirja.²⁸ Z njima še ni nihče govoril, toda posredno čujemo, da pravita, da sta govorila z Dražo Mih.[arlovičem] (to je bilo konec novembra!), da je on dober človek, le okolica in posamezni vojvode so slabi. Pravita, da imajo svobodne roke glede sodelovanja z nami v Sloveniji in da so za sodelovanje z OF. Mi bomo nanje budno pazili. Vaše pismo Izvršnemu odboru [OF] o tej stvari bomo seveda objavili in upoštevali vse druge vaše nasvete.²⁹

»Poročevalca« izdajamo redno, »Osvob.[odilno] fronto« [tudi] (sedaj je izšla 2. številka); sedaj smo začeli izdajati »Mlado Slovenijo« kot organ mladinske OF (sedaj izide 2. številka, ciklost.[irana] na 4 straneh),³⁰ tiskali smo Stalinov govor³¹ (10.000 [izvodov]), razmnožujemo na novo [Zgodovino] VKP/b (doslej tri poglavja v 1.500 izvodih). Prvodecembrski letak OF smo izdali v 60.000 [izvodih]³² in ca 150.000 lističev (parol). Dokumentno tehniko smo precej izboljšali in bi delala krasne stvari, če bi ne imeli težav s papirjem.

Po zraku vas kličemo, kakor ste nam javili, val 41. Želimo, da bi Deda³³ [uredil] tako, da od 11 do 1/2 12 [ure] mi kličemo vas, od 1/2 12 do 12 pa vi nas kličete. Upam, da se bomo čuli, saj je naša postaja dovolj močna. Na druge slabše postaje pa oddajamo propagando za Ljubljano in okolico in sicer v sredo, soboto in nedeljo, od 8 zvečer do 1/4 9, na valu 30. Urejamo mrežo, ki nam jo je pa štajerska provala raztrgala.

Omeniti moram, da je Osvobodilna fronta proslavila 1. december. Obstajala je nevarnost, da bodo imeli reak.[ionarni] nacionalisti (inž. et.)³⁴ iniciativo in bi v tem slučaju potegnili za seboj en del Sokolov iz OF. Mislim, da bi bila situacija za nas res neugodna. Zato smo vzeli iniciativo v roke in je OF proglasila 1. dec.[ember] za praznik enotne borbe narodov Jugoslavije s pripombo, da je OF garancija, da se po osvoboditvi ne bo nikoli ponovilo stanje, ki je vladalo v [stari] Jug.[oslaviji] (glej proglas IO OF). Proslava je dobro uspela in je imela značaj, ki smo ji ga dali: slovenski in za slogo narodov Jugosl.[avije]. Vsi večji kraji so bili zasuti z napisi, letački in letaki, zlasti pa s slov.[enskim] zastavicami z zvezdo. Od 7 do 8 [ure] zvečer je bila Ljubljana absolutno prazna (ulice, kino, gledališče, lokali). Prav tako drugod (Novo mesto etc.). Italijani so besneli in v jezi stvar zase še poslabšali. Tako so ob eksploziji na Mar.[ijinemu] trgu³⁵ besno streljali v pasante, ki miso šli dovolj hitro domov (bilo je ob 7 uri) in pri tem ubili dva svoja eksponenta: novoimenovanega upr.[avnega] svetnika

Banco d'Italia Medena in še enega Italijanaša.³⁶ Edini Slovenci — štrajk-breherji so bili Erlich^{36a} in njegovih 40 akademikov, ki so jih pa Italijani pomotoma prijeli, naklestili in šele potem izpustili; dalje so italijanski oficirji pretepli tri slov.[enske] agente, ki so prišli med 7 in 8 uro v kavarno (mislili so, da so inspekcija OF). To so detajli, ki pa kažejo veliko zmedenost in strah Italijanov. Pišem obširneje o 1. decembru, ker se bojim, da Vi ne bi odobraval, ko smo ga proslavili. Mi mislimo, da je bilo prav, ker je OF zelo pridobila na ugledu in vplivu in ker smo preprečili, da bi se anglofilni in [mihailovjičevci sploh uveljavili kot skupina, ki nekaj predstavlja. Izdali so letake: »Slov. četniki«,³⁷ »Mlada Jugoslavija«,³⁸ »Združeni Slovenci« (klerik.),³⁹ toda vse to je šlo skoraj neopazeno mimo ljudi spričo iniciative OF. Bilo je tudi nekaj sabotažnih akcij tega dne, toda premalo in v tem je ravno slaba stran te proslave, kakor so akcije (partiz.[anske] in sabotažne sploh) slaba stran vsega našega dela.

Zelo dobro bi bilo, če bi nam poslali Slovensko četo,⁴⁰ če mislite, da se bo lahko pretokla v Slovenijo. Zlasti bi bilo dobro, če bi nam poslali Gustla,⁴¹ posebno če se razume na vojaške stvari, ker v tem smo najslabši, tu je naše delo res kritike vredno. Pred kratkim smo Poldeta⁴² postavili za politikomisarja v štabu, ker Peter⁴³ [vsled preobremenjenosti] ni zmogel. Polde je bil prej nekaj časa na terenu in pri partiz.[anih] in tudi v nekaj spopadih ter pri napadu na žandarmerijo v Bučki. Klemen je odšel na teren organizirat notranj.[ski] odred.⁴⁴ Torej G.⁴¹ bi radi, če je dober vojak in če ga lahko pogrešate. Seveda bi tudi ostale naše ljudi z velikim veseljem pozdravili v Sloveniji.

Pošiljamo vam danes le del materialov. »Poročevalce«, več številk nazaj, vam pošljemo prihodnji teden, ko bomo lahko poslali večjo pošiljko. S sodružnim pozdravom!

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

Gašper⁴⁵

P. S. Oficirja Draže M.⁴⁶ trdita, da sta govorila v Bgdu z nekim visokim funkcionarjem KPJ, ki je napravil nanju »zelo dober vtis«. Javite nam, če veste, ali sta sploh bila na osvobojenem ozemlju, ker je čudno, da bi se bila tako hitro vrnila in celo prišla do Draže Mih.

Vaša kritika naše operetne zakonodaje je pravilna.⁴⁷ Mi smo že sami to uvideli in s tem prenehali. Slovenci smo pač k temu nagnjeni, da vsako stvar začenjamo s pravilniki, zakoni, shemami, namesto z delom. Sreča, da nismo samo slov.[enski] komunisti, ampak vsi Slovenci k temu nagnjeni in jim zato naši zakoni niso tako smešno izgledali, vsaj zaenkrat ne.

Od Nemcev nimamo nobenih vesti.

Od Italijanov še manj.⁴⁸

1941. leta.

Opombe uredništva

¹ Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije z dne 5. decembra 1941 Centralnemu komiteju KP Jugoslavije. Pisal ga je Tone Tomšič-Gašper. Originalni rokopis hrani arhiv CK KPJ, fasc. 9-440. Datum pisma se je dalo ugotoviti po dogodkih, ki jih poročilo navaja (napad na preserski most, justifikacija Emer-Fanouša).

² Sodrug Lojze — psevdonim Franca Leskoška.

³ O tem vdoru v organizacijo glej dokument št. 9, tu; o njem glej tudi poročili CK KPS iz leta 1941, ki ju je pisal Franc Leskošek-Lojze in ki ju hrani arhiv CK ZKJ (br. 441/IV-1-23-41 in br. 444/IV-1-21-41); prepise ima arhiv CK ZKS.

⁴ Alojz Žorko-Tonček, sekretar OK KPS za Maribor, je po aretaciji konec septembra 1941 postal gestapovski agent in eden glavnih krivcev za aretacije na Štajerskem. Nemci so ga potem, ko so ga izrabili, sami ustrelili. (Arhiv TNZ, Ljubljana.)

⁵ Anton Šmerc je bil eden glavnih zaupnikov delavstva v bivši tovarni Westen v Celju. Ranili in ujeli so ga 1. oktobra 1941, ko se je pri Jožetu Farčniku v Zavodnem pri Celju sestala skupina, namenjena k partizanom, pa je bil sestanek odkrit. (Stane Terčak, »Ali je bila IL Celjska četa«, Letopis Muzeja NO, Ljubljana 1957.) Ustrelili so ga 21. oktobra 1941 v Mariboru. Po dosedanjih raziskovanjih o zadržanju Antona Šmerca v zaporu ni mogoče ugotoviti, da bi bila upravičena v pismu navedena obtožba.

⁶ Blaž Röck-Biba, član PK KPS za Štajersko, aretiran 1. novembra 1941 na javki v gostilni v Gaberju pri Celju, ki je bila izdana. Ustreljen je bil 6. marca 1942 v Mariboru.

⁷ Ljubo Marion, študent medicine, član PK SKOJ za Slovenijo, poslan na delo na Štajersko. Na kolodvoru v Celju je bil aretiran, 3. novembra 1941 pa prepeljan v sodne zapore v Maribor, ustreljen v skupini talcev 18. februarja 1942 v Mariboru.

⁸ Greta Ranzinger-Hilda, kurirka za zvezo med PK KPS za Štajersko in CK KPS, aretirana skupaj z Blažem Röckom, 1. novembra 1941, v Gaberju pri Celju. V zaporu je takoj klonila in postala agentka gestapa. Izdala je vodstvo KPS v Ljubljani in so bili zaradi njene izdaje aretirani Tone in Vida Tomšič, Miha Marinko, Pepca Kardelj in Mica Šlander. Po osvoboditvi jo je ljudsko sodišče obsodilo na smrt.

⁹ Lizika Kanič, študentka, do maja 1941 kurirka organizacijskega sekretarja CK KPS Toneta Tomšiča, nato do aretacije aktivistka OF v Mariboru; delala je tudi v podtalni tehniki KPS pri Polanjku v Mariboru. Glej tudi op. 14.

¹⁰ Iršičeva žena — Štefka Štibler-Mica, poslana iz Ljubljane na delo v Celje, aretirana 1. novembra 1941 v Celju, nato internirana v taborišču Oswiecim (Auschwitz), od koder se je po osvoboditvi vrnila.

¹¹ Janez Pečnik, član OK KPS za revirje in sekretar MK KPS za Trbovlje do konca julija 1941. leta. Nato je bil inštruktor v celjskem okrožju, na Kozjanskem. Zaradi izdaje je bil 3. novembra 1941 ujet z vsem aktivom vred in ustreljen dne 27. decembra 1941 v Mariboru. (Podatki Lojzeta Požuna.) Glej o njem tudi opombo 2 pri dokumentu 60 v tej številki »Prispevkov«.

Anton Pečnik, tekstilni delavec iz Št. Pavla v Savinjski dolini, je bil po vrnitvi iz taborišča Ivanjica, marca leta 1941, sekretar OK KPS za Savinjsko dolino. Padel je 14. novembra 1941 v Polzeli (Savinjska dolina) skupaj s Francem Lapajnetom iz Zabukovice, v boju z nemško žandarmerijo, ki je zaradi izdajstva odkrila sestanek OF in obkolila hišo. (Podatki Albina Vipotnika in Toneta Ferenca.)

¹² Izpuščamo dva stavka.

¹³ Leon Novak, član PK KPS za Štajersko, aretiran 19. septembra 1941 v Mariboru, ustreljen v skupini 30 talcev 30. oktobra 1941 v Mariboru.

¹⁴ Glej opombo št. 9. Lizika Kanič ni bila ustreljena, iz mariborskih zaporov so jo poslali v nemško koncentracijsko taborišče, od koder se je po osvoboditvi vrnila. Sedaj živi v Mariboru.

¹⁵ Glej op. št. 6.

¹⁶ Mišljen je 1. štajerski bataljon, ki je bil po končanem brežiškem pohodu v začetku novembra 1941 zaradi težkega stanja in slabih vremenskih razmer dekoncentriran in poslan na prezimovanje.

¹⁷ Brežiško četo so 28. novembra 1941 na Malem kamnu pri Podsredi napadli Nemci in jo uničili. Rešili so se le komandir Rudi Janhuba, komisar Dušan Kveder

in njun spremljevalec Mirko Žener, ker po naključju ob napadu niso bili pri četi. (Glej dokument števil. 72 v zbirki »Okupatorjevi dokumenti o diverzantskih akcijah in partizanskih bojih na Štajerskem leta 1941« v tej številki Prispevkov.)

¹⁸ Ivana Brgleza, sekretarja MK KPS za Trbovlje od julija 1941 dalje, so Nemci 7. novembra 1941 ujeli na javki v Celju. V zaporu je klonil in izdal vso organizacijo v Trbovljah. Fašisti so ga maja 1942 ustrelili. (Podatek Lojzeta Požuna.)

¹⁹ Gre za štab Cankarjevega bataljona. Šom. ali Šomašter je Stane Žagar, član Glavnega poveljstva in sekretar PK KPS za Gorenjsko. Jože je Jože Gregorčič, komandant bataljona Ivana Cankarja. CK KPS in Glavno poveljstvo sta v zvezi z načrtom splošne vstaje na Gorenjskem postavila Staneta Žagarja, ko se je mudil med 1. in 5. decembrom 1941 v Ljubljani, za komisarja Cankarjevega bataljona; sekretar PK KPS za Gorenjsko je pa postal Tone Dolinšek-Metod.

²⁰ CK KPS je konec novembra 1941 — ko je bil vojaški polet partizanstva ob temeljnih okupatorjevih ukrepih precej popustil — sprejel na podlagi direktiv komandanta Vrhovnega štaba Tita načrt za nadaljevanje borbe. Načrt je obsegal dvoje navodil: 1. obvarovati borbene sile in jih ne izpostavljati nekoristnim izgubam, 2. krepiti v Sloveniji uporniški duh in ga razvijati, ustanavljati in reorganizirati partizanske enote. Načrt so začeli takoj izvajati. Za Štajersko, kjer je bil položaj najtežji, je bil postavljen nov PK KPS. Tja so poslali nekaj novih partijskih aktivistov. Na Dolenjskem so formirali 2. štajerski bataljon. Na Gorenjskem, kjer so bili pogoji najboljši, so sklenili pripraviti splošno vstajo. Na podlagi zadnjega sklepa je bilo 5. decembra 1941 na Gorenjskem posvetovanje tamkajšnjih političnih in vojaških funkcionarjev, ki je določilo, da naj se vstaja takoj začne in se osredotoči v jeseniškem kraju, v bohinjsem kotu, v Dovju-Mojstrani ter v Poljanski in Selški dolini. (Glej Metod Mikuž »Pregled zgodovine NOB«, Ljubljana 1960, str. 255—257.)

²¹ Rudi Papež, predvojni komunist, je bil leta 1941 sekretar OK KPS za Kranj. Oktobra 1941 so ga aretirali in 21. januarja 1942 ustrelili v Dragi pri Begunjah.

²² Pobudo za napad in rušenje preserskega mostu je dalo Glavno poveljstvo, ki je nameravalo s to akcijo za nekaj časa onesposobiti železniški promet med Ljubljano in Trstom. Priprave so trajale od oktobra. Kakor pričajo najnovejša raziskovanja (glej Miroslava Luštko rokopis »Napad na preserski most« za drugi del knjige »Ljubljana v ilegali«, ki je upošteval tudi ustne izpovedi udeležencev akcije), je to akcijo izvršila sabotažna skupina iz Ljubljane, ob pomoči Samotorske čete in nekaterih borcev razbitega Krimskega bataljona, v noči med 4. in 5. decembrom 1941. Iz sporočila poveljstva XIV. karabinjerskega bataljona ljubljanske karabinjerske grupe 5. decembra 1941 je razvidno, da so partizani v tej akciji ustrelili tri in ranili pet italijanskih stražarjev. O izvršeni akciji je Glavno poveljstvo poročalo v »Slovenskem poročevalcu«, št. 29 z dne 9. decembra 1941. Zgornja ugotovitev glede neposrednih izvrševalcev akcije se razlikuje od prejšnjih opisov napada na Preserski most v Zborniku dokumentov NOV, del VI, knjiga 1, opomba k dok. števil. 75 in v knjigi Metoda Mikuža, Pregled zgodovine NOB, str. 272, ko naj bi akcijo na Preserski most izvedla Samotorska četa s pomočjo partizanov iz Krimskega bataljona in Poljanske čete, skupaj 55 oziroma 58 partizanov.

Italijani so na to akcijo silovito reagirali. Iz okolice Preserskega mostu so pozaprli vse »sumljive« moške in 7. marca 1942 uprizorili pred vojaškim sodiščem proces proti 69 popolnoma nedolžnim ljudem. Na smrt so obsodili 39 oseb, od teh so jih 16 ustrelili 10. marca 1942, ostalim pa so zaradi množičnega zgražanja spremenili smrtno kazen v dosmrtno ječo. Obsodbo italijanskega vojaškega sodišča je analiziral Boris Kidrič v članku »Zločin brez primere«, ki ga je objavil »Slovenski poročevalec« dne 17. marca 1942.

²³ Ing. Franc Emer-Fanouš je pripadal najbrezobzirnejši in najagilnejši klerofašistični skupini v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju, in sicer skupini, ki si je nadela ime »Slovensko narodno gibanje«. Skupino je konec pomladi 1941 ustanovil in vodil kaplan Franc Glavač. Emer se mu je pridružil s skupino aktivnih jugoslovanskih oficirjev in fašistov iz nacionalističnih krogov. Vodstvo te tajne izdajalske skupine sta si oba delila tako, da je Glavač vodil politične in propagandne, Emer pa vojaške in finančne zadeve. V ozadju te skupine so bili klerikalni finančniki in politični vrhovi z dr. Natlačenom na čelu. S svojimi pristaši sta hotela predstavljati nekake slovenske četnike in sta iskala zvezo z Dražo Mihailovićem, Emer pa tudi z Gestapom. »Slovensko narodno gibanje« je začelo že maja

in junija 1941 z obrekovalno gonjo proti OF, poizkušalo pa je, da jo razbije tudi navznotraj. Pripravljali so teroristične akcije na sodelavce narodnoosvobodilnega gibanja, denuncirali aktiviste OF in hkrati snovali napade na razne klerikalne veljake z namenom, da bi jih naprtili OF in jo tako diskreditirali. Ko je Varnostno obveščevalna služba OF izsledila ta Emerova dejanja, ga je posebno sodišče za zaščito naroda obsodilo na smrt. Sodba je bila izvršena 4. decembra 1941, ob 14. uri, pred staro cerkvijo v Šiški. (Glej F. Saje, Belogardizem, druga izdaja, str. 97, 104.)

²⁴ Vodstvo OF je razkrinkalo Emerovo delovanje v »Slovenskem poročevalcu«, št. 29, 9. decembra 1941, v članku pod naslovom: »Agent gestapa, pete kolone in protinarodne zarote justificiran«. Dr. Marko Natlačen je bil v monarhistični Jugoslaviji zadnji ban za Slovenijo. Bil je vodja klerikalne SLS. Za sodelovanje z okupatorjem in narodno izdajstvo je bil avgusta 1942 justificiran.

²⁵ Pismo Vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije Izvršnemu odboru OF z datumom 17. novembra 1941, v katerem je bila razkrinkana izdajalska vloga Mihailovića, je objavil »Slovenski poročevalec« št. 29 dne 9. decembra 1941.

²⁶ Glej opombo št. 2 k poročilu Centralnega komiteja KP Slovenije konec novembra 1941, dokument števil. 9, tu.

²⁷ »Janezovo« pismo ni ohranjeno. Uredništvo doslej ni moglo ugotoviti, koga je pisec menil pod imenom Janez.

²⁸ To sta bila polkovnik Jaka Avšič in major Karel Novak, ki ju je »ministrska skupina« v OF poslala k Mihailoviću. Ob njunem povratku je bila kampanja OF proti izdajstvu Draže Mihailovića že v teku. »Ministrska skupina« in Jaka Avšič sta se opredelila za smer Osvobodilne fronte proti Mihailoviću, major Novak pa se je v nadaljnjem razvoju pokazal kot najhujši Mihailovičev krvnik v Sloveniji. Glej poročilo Borisa Kidriča »Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanjí politični položaj v Sloveniji«, ki so ga priobčili Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1960, števil. 1, str. 20—21.

²⁹ Glej opombo 25 zgoraj.

³⁰ Prva in druga številka »Mlade Slovenije« sta skupno kot dvojna številka izšli novembra, a tretja decembra 1941.

³¹ Gre za Stalinov govor 6. novembra 1941 (glej v knjigi Stalin »O veliki domovinski vojni«, Ljubljana 1947). Ta govor je v svojem stanovanju, v Dobrilovi ulici v Ljubljani, na stroju napisal Mitja Ribičič, nato pa so ga tiskali v cinkografski tehniki (original hrani arhiv CK ZKS). Naslov je izdelal Adolf Arigler-Bodin. (Po ustnih podatkih Adolfa Ariglerja-Bodina.)

³² Poziv IO OF za proslavo prvega decembra je kot letak natisnila ilegalna tiskarna »Podmornica«. Objavil ga je tudi »Slovenski poročevalec«, št. 26, dne 22. novembra 1941.

³³ Deda — šifra za Kominternu. Radijska zveza med CK KPS in CK KPJ je šla preko radijske postaje Kominterne v Zagrebu (glej o tem tudi opombo 6 pri dokumentu 9, tu). Za daljno radijsko zvezo je vodstvo Partije oktobra-novembra 1941 nabavilo v Italiji večjo radijsko oddajno postajo, ki so jo imenovali »krava«, hkrati z radijskim materialom zanjo. Postajo so najprej skrivali v bunkerju pri Valentinu Petaču v Obrjah pri Ljubljani, nato so jo prenesli na Ježico, kjer je Miloš Brelih poizkušal dobiti zvezo z Vrhovnim štabom. Iz raznih vzrokov (enega navaja dokument št. 13, tu) do zveze ni prišlo. Omenjeno radijsko oddajno postajo ne gre istovetiti z ljubljanskim radijskim oddajnikom »kričač«.

³⁴ Dr. ing. Črtomir Nagode-Dihur, vodja skupine »Stara pravda«, ki so jo sestavljali v glavnem posamezniki iz bivše JNS in je bila nekaj časa v Osvobodilni fronti. Skupina je poizkušala ovirati razvoj OF, blatila je KPS, zagovarjala velikoserbsko smer stare Jugoslavije, hkrati pa uporabljala »levičarska« socialna gesla. Ob vprašanju Draže Mihailovića se je Nagode dokončno razkrinkal, zato je bil s svojo skupino vred izključen iz OF. Kar je bilo v skupini poštenega, se je vključilo v delo OF. Podrobnosti glej v prej omenjenem poročilu Borisa Kidriča v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja, 1960, št. 1, str. 14.

³⁵ Sedaj Prešernov trg.

³⁶ Ubita sta bila trgovec Viktor Meden in industrialec Jakob Jan, ranjen pa Slavko Gričar. Glej našo opombo št. 9 k poročilu Centralnega komiteja KP Slovenije, dokument št. 11, tu.

^{36a} Dr. Erlich — glej opombo 10 pri dokumentu 11, tu.

³⁷ Reakcionarni nacionalisti so izdali za prvi december dva letaka s podpisom »Slovenski četniki«. Na prvem je slika kralja Petra, z drugim pa so pozvali na praznovanje 1. decembra. (Letaka se nahajata v NUK, B.2326-tisk in B 2327-tisk.)

³⁸ Ta letak je verjetno izdala skupina »Mlada JNS« oziroma »Nova Jugoslavija«, ki je predstavljala mlajše kroge iz bivše JNS. »Mlada JNS« se je junija 1941 ločila od lastne stranke in sklenila, da bo pod imenom »Nova Jugoslavija« vodila samostojno politiko. Pogajala se je z vodstvom OF in pri tem zahtevala priznanje begunske vlade ter koalicijsko osnovo OF. Razgovori so bili zato prekinjeni, »Nova Jugoslavija« pa je postala zagovornik Mihailovičevega izdajstva v Sloveniji in v novih razmerah nadaljevala protiljudsko politiko reakcionarne JNS. (Glej F. Saje: Belogardizem, druga izdaja, str. 195—196.)

³⁹ Glej opombo 19 k poročilu Centralnega komiteja KP Slovenije konec novembra 1941, dokument števil. 9, tu.

⁴⁰ Slovenska četa je bila ustanovljena 5. novembra 1941 v Užicah na pobudo Edvarda Kardelja in Ivana Mačka. Sestavljali so jo slovenski izgnanci v Srbiji in je sprva štela 25, kasneje pa 58 borcev. Njen komandir je bil Albin Pibernik, komisar pa Pavle Zavar-Matjaž. Svoj ognjeni krst je doživela ob spopadu s četniki, ki so zahrbtno napadli Užice. (Glej op. k dokumentu št. 55, Zbornik dokumentov NOV, del VI, knjiga 1.)

⁴¹ Gustl ali G. — psevdonim Ivana Mačka.

⁴² Polde — psevdonim Mihe Marinka.

⁴³ Peter — psevdonim Borisa Kidriča.

⁴⁴ Mišljen je novonastajajoči Krimski bataljon, ki se je začel formirati nad Kožljekom pri Borovnici iz preostalih borcev prvotnega Krimskega bataljona in novincev, ki so prihajali iz Ljubljane in okolice in z Notranjskega. Januarja 1942 se je imenoval 5. partizanski ali Šercerjev bataljon. (Glej Metod Mikuž, »Pregled zgodovine NOB«, Ljubljana, 1960, str. 276.) Uredništvo doslej ni moglo razrešiti imena Klemen.

⁴⁵ Gašper — psevdonim Toneta Tomšiča.

⁴⁶ Glej opombo 28 zgoraj.

⁴⁷ Gre za prve zakonodajne akte Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora. Ti zakonodajni akti so se v praksi uveljavili in pokazali življenjsko silo, kakor se je to moglo ugotoviti šele pozneje. Tedanja kritika ni zadosti upoštevala specifičnih razmer v Sloveniji.

⁴⁸ Zadnja dva stavka se nanašata na naročilo Edvarda Kardelja v pismu Glavnemu poveljstvu v začetku decembra 1941, da bi pošiljali iz Slovenije tudi politične vesti, ki bi jih OF dobila od Italijanov v Ljubljani, posebno glede odnošajev med Italijani in Nemci v zvezi z zelo razširjenimi govoricami o možnosti separatnega miru med Italijo in Anglijo.

Dokument števil. 11

Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije iz druge polovice decembra 1941 Centralnemu komiteju KP Jugoslavije¹

Politični položaj v Sloveniji postaja z vsakim dnevom bolj razgiban. Značilnosti:

1. V Ljubljanski provinci je zajela OF ogromno večino slovenskih množic. Karakter terenskih odborov OF je zelo monoliten. Na terenu raste enotna ideologija OF, ki je poleg tega, da je narodnoosvobodilna, tudi izrazito plebejska, levičarska. Ugled KP je izredno velik.

2. Kljub terorju se množično gibanje zelo ugodno razvija na Gorenjskem. Po zadnjih poročilih je 108 terenskih odborov. Ugled KP [je] velik.

3. Stvar je bila tudi na Štajerskem na zelo dobri poti. Provala² [je] upropastila skoraj vse. Žalostno je pri tem predvsem to, da se je provala razširila iz partije na OF, kar tudi politično neugodno deluje. Kljub temu pa so terenski odbori OF ponekod ostali nedotaknjeni in sedaj iščejo zvez. To nam bo dobro služilo tudi za vzpostavitev partijskih organizacij.

4. V Ljubljani je množična zasidranost OF imunizirala možnost uničujočih proval. Kljub temu, da vlačijo Italijani aktivizirale OF dan za dnem v zapore — (provale s »P«, letaki itd.)³ — gre delo v bistvu nemoteno naprej, ker ga sploh ni več mogoče izkoreniniti. V Ljubljani čita »Poročevalca« po povprečnem računu vsak teden 50.000 ljudi. Mesečno daje Ljubljana circa 250.000 Lit dohodkov OF. Prejšnji mesec, ko organizacija davka še ni bila povsem izvedena, je plačalo davek manj 10.000 ljubljanskih davčnih obveznikov.⁴ Plebiscitne akcije 29. oktobra in 1. decembra so uspeli stodontno. (Odsotnost z ulic in javnih lokalov med sedmo in osmo uro zvečer.) Da paraliziramo »Jugoslovence«,⁵ smo proslavili 1. december na svoj način. V pozivu na proslavo je dal Izvršni odbor izjavo:⁶ 1. da se proslavlja [1. december] v znak *sloge in enotnosti* narodov, borečih se z orožjem v roki za svobodo; 2. da se ne sme nikoli več povrniti stanje stare Jugoslavije; 3. da stoji OF na stališču vseh pravic, ki jih terjata slovenska narodna individualnost. »Poroč[evalca]« je prinesel članek, da je moralnopol[itično] enotnost sovj[etskih] narodov skovala pravica [narodov] do samoodločbe vstevši pravico do odcepitve,⁷ Paveliča pa da je onemogočila...⁸ Po ulicah so bile v tisočih raztrosene *slovenske* zastavice. Na nekaterih vidnih mestih so bile razobešene slovenske zastave s peterokrako zvezdo. 1. dec[ember] je dejansko uspel kot manifestacija proti okupatorjem in versajcem hkrati in so ga množice tudi tako pojmovali. Italijani so pobesneli. Na tromostovju so iz samega... strahu pričeli streljati vseprek in tudi... drugam. Imeli so smolo, da so med drugimi ubili kapitalista *Viktorja Medena*, ki je bil postal član upravnega sveta »Banco d'Italia«.⁹ Še hujšo smolo je imel Erlich. S tridesetimi »Stražarji«¹⁰ je šel med sedmo in osmo [uro] na ulico, da bi demonstriral stavkolomstvo proti odredbi Izvršnega odbora [OF]. Panično razpoloženi Italijani so vse aretirali, ker so mislili, da gredo izvrševati sabotaže. Gnali so jih od frančiškanske cerkve do policije, ter jih neprestano bili s kolbami. Šele na policiji so jih izpustili, ko je Erlich pojasnil, da so *zavezniki*... Drugi dan se je seveda vsa Ljubljana od srca smejala.

Tudi Gorenjska je izvršila manifestacijo skoraj stodontno. Hkrati so na Gorenjskem ta dan pobili 9 denuncijantov,¹¹ desetega pa težko ranili.

5. Danes smemo reči, da je OF *dejanski* predstavnik vsega slovenskega naroda in da je na čelu slov[enskega] naroda prvič v zgodovini — slovenski proletarijat. Po drugi plati pa se tista slov[enska] buržoazija, ki so jo razmere prisilile v OF, vse slabše počuti. Intrigira na debelo in škriplje besno z zobmi, ker mora biti pod vodstvom plebejske frakcije. V zraku čuti vsak dan hujšo razredno napetost znotraj slovenskega naroda. Njen predčasni izbruh omogoča slabost partizanske akcije, ki še vedno traja, čeprav se je zadeva zadnji čas znatno izboljšala z uspelo eksplozijo v Preserju¹² in z boji večjega stila na Gorenjskem.¹³ So pa tudi jasni objektivni pogoji, ki na buržoazni strani netižno razredni antagonizem. Ruske zmage...¹⁴ »Bela garda« (Natlačen, Kramer, Praprotnik, Vrhunc itd.) je izredno aktivna, med množico pa ji zadeva ne gre, čeprav jo podpira sam škof Gregorij

Rožman z vsem cerkvenim aparatom. Mi jo tolčemo na vsakem koraku. Pred kratkim smo likvidirali njenega vojaškega šefa Janouša Emerja iz Kranja, ki je bil hkrati agent Gestapa.¹⁵ [Dr. Alojzij] Kuhar in [dr. Miha] Krek se iz Londona vse jasneje izjavljata za »belo gardo«. Krek je odgovoril na vesti, ki so mu jih o zmagah OF poslali nekateri katoliki, s tem, da je po radiu napadel slovensko partizanstvo in dejal v očigled ruskih zmag, da bosta o Sloveniji odločala samo Amerika in Anglija.¹⁶ Mi ga sedaj javno, glasno in jasno napadamo kot peto kolono znotraj londonske vlade in ga nazkrinkujemo tudi glede na njegove stare petokolonaške grehe. Mihailovičeva zadeva dviga »jugoslovene« v zrak, nimajo pa za enkrat korajže, da bi vpili. V kalnem je pričela ribariti tudi nekaka »sredina« okrog znane cagovega katoličana z izvestno reputacijo.¹⁷ Ta »sredina« seveda nima množičnega zaledja. Pričela se je ... pogajati z OF in predlagala »aranžman« proti [Natlačenu,¹⁸ ne da bi bila pri tem voljna vstopiti v OF. Mi smo glede na *vsenarodni karakter OF* ta »aranžman« *gladko odbili*.

6. Glede na vse to je naša taktika sedaj v tej novi in po našem tretji periodi OF, ko začenja tudi tista buržoazija, ki je znotraj OF, lomiti že *ponsem* doseženo narodno enotnost, — naslednja: a) slej ko prej gojiti *narodno enotnost in borbo proti okupatorjem*; b) neusmiljeno nazkrinkovati stare in nove izdajalce; c) širiti in utrjevati OF v njeno množično globino; d) *nikomur več dajati koncesij, temveč vztrajati* na doseženem; e) popularizirati še bolj ko doslej ZSSR in KP; f) *okrepiti z vsemi sredstvi — in to je najvažnejše — oboroženo akcijo proti okupatorjem — zasedati teritorije*. Izvršni odbor bo izdal »Magno charto slovenskih pravic«,¹⁹ kjer bo odkrito napadel Kreka in j.[ugoslovansko] londonsko vlado ter poudaril: a) o svoji usodi, zunanjih odnosih in notranji ureditvi bo odločal slovenski narod *sam*; b) slov.[enski] narod vztraja slej ko prej na volji bratskega sožitja vseh narodov Jug.[oslavije] itd., poudarja pa neomajno pravico do samoodločbe, všteti pa pravico do odcepiteve; c) naša narodna vojska raste iz slovenskih partizanskih oddelkov in Narodnih zaščit. Vsak poskus organizirati katerokoli drugo vojaško formacijo bo v kali zadušen, ker med drugim pomeni metenje državljanske vojne.

Pismo Vrhovnega štaba Izvršnemu odboru je prišlo ravno v pravem času, ker so se pričeli v OF šopiriti Mihailovičevci in izkoriščati londonsko propagando, pa nismo točno vedeli, kako stvari sedaj so. Po... sklepu Izvršnega odbora je bilo pismo takoj objavljeno v »Poročevalcu« in letaku. Učinkovalo je kot bomba...²⁰

1941. leta

Pismo do kraja pripisal L.²², ker ga P.²¹ ni končal.

Peter²¹

Lojze²²

Opombe uredništva

¹ Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije iz druge polovice decembra 1941. leta Centralnemu komiteju KP Jugoslavije. Pisal ga je Boris Kidrič-Peter. Original v rokopisu hrani Arhiv CK KPJ, fasc. 9-445.

² Provala — vdor policije in drugih oblastvenih organov v podtalno organizacijo ali razkritje podtalne organizacije.

³ »P« = »Slovenski poročevalec« ali kratko »Poročevalec«. V Ljubljani ob tem času ni bilo večjih vdorov v organizacije, pač pa so Italijani aretirali ljudi, če so našli pri njih »Poročevalca«, letake ali drug ilegalni material.

⁴ Narodni davek je predpisal SNOO z odlokom 16. septembra 1941 za kritje izdatkov osvobodilnega gibanja in za socialno pomoč. Davčni obveznik je bil vsak Slovenec z lastnimi dohodki in je bil dolžan plačati mesečno najmanj 1 liro; davek je rasel progresivno do 10 % čistih dohodkov (Slovenski poročevalec, št. 19, dne 1. oktobra 1941).

⁵ Gre za skupino »Stare pravde«, ki jo je vodil ing. Nagode, za »Mlado JNS« (Jugoslovansko nacionalno stranko) in druge nacionalistične skupine, ki so zagovarjale staro jugoslovansko državno ureditev in določbe mirovne pogodbe v Versaillesu. Odtod tudi ime »versajci«.

⁶ Proglas IO OF vsem Slovincem za praznovanje 1. decembra. Razširjen je bil kot letak. Objavil ga je tudi »Slovenski poročevalec«, št. 26, dne 22. novembra 1941. leta.

⁷ Gre za članek pod naslovom »Od kod moralnopolitična enotnost sovjetskih narodov« v isti številki »Slovenskega poročevalca«.

⁸ V rokopisu namesto »onemogočila« stoji »omogočila«. Uredništvo je očitno zmoto popravilo. Tak popravek opravičuje vsa vsebina omenjenega članka v »Slovenskem poročevalcu«, v katerem n. pr. beremo tudi trditev: »za Paveliča in podobno sodrigo ni bilo in ni torišča.«

⁹ Ko so se okoli 19. ure tega dne ulice izpraznile, se je pod balkonom Mayerjeve hiše (današnja veleblagovnica Tromostovje), na strani, ki gleda proti Ljubljani, razpočil pekleni stroj. Ob tej eksploziji so Italijani kot ponoreli začeli divje streljati in pri tem ubili poleg industrijalca Jakoba Jana tudi trgovca Viktorja Medena. Postal je žrtev nesreče; Meden namreč ni bil stavkokaz, hotel je domov, da bi izpolnil ukaz OF o vsenarodni manifestaciji. Meden je bil sicer premožen, vendar se je iz narodne zavesti opredelil za OF in že takrat skrival ilegalce (n. pr. M. Breclja) v svojem stanovanju. Glej ponatis »Slovenskega poročevalca«, Ljubljana 1951, stran 327, opomba št. 257.

¹⁰ Mišljeni so pristaši klero-fašističnega akademskega kluba »Straža« na ljubljanski univerzi, katerega idejni vodja je bil dr. Erlich. Podrobneje in točno o tem glej članek Daretja Jerška o plebiscitnih akcijah v tej številki »Prispevkov«.

¹¹ Nemški gauleiter dr. F. Rainer je ob sprejemu slovenske delegacije v Kranju priznal, da je bilo 1. decembra 1941 justificiranih osem denunciantov. Isto število navaja v spominih J. Bertoncelj. (Glej ponatis »Slovenskega poročevalca«, stran 332, opomba št. 254.)

¹² Glej opombo št. 22 v poročilu Centralnega komiteja KP Slovenije dne 5. decembra 1941, dokument šte. 10, tu.

¹³ Mišljena je splošna vstaja na Gorenjskem, ki se je začela sredi decembra 1941 na temelju zaključkov posvetovanja gorenjskih političnih in vojaških funkcionarjev 5. decembra 1941. Glej dr. M. Mikuž, »Pregled zgodovine NOB«, Ljubljana 1960, str. 257—267.

¹⁴ Pisec je tu nakazal zmago sovjetske armade pri Moskvi, ko je pognala decembra 1941 nemško vojsko v beg.

¹⁵ Glej opombo št. 23 v poročilu Centralnega komiteja KP Slovenije z dne 5. decembra 1941, dokument šte. 10, tu.

¹⁶ Glavne misli iz govora ministra jugoslovanske vlade dr. Mihe Kreka po londonskem radiu 17. decembra 1941, je objavil »Slovenski poročevalec«, št. 31, dne 23. decembra 1941, ki nanje odgovarja in poudarja, da bodo o usodi Slovencev odločali le Sloveni sami.

¹⁷ Pisec misli tu na »sredino« okrog dr. Andreja Gosarja. Podrobnosti o tem glej v poročilu Borisa Kidriča v oktobru 1944 pod naslovom »Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji«, objavljenem v Pri-

spevkih za zgodovino delavskega gibanja, l. 1960, št. 1, str. 7—48, zlasti strani 22 in 23.

¹⁸ Dr. A. Gosar, ki ga je dr. Kulovec namenil za svojega namestnika, se ni hotel zadovoljiti z »drugim mestom« v klerikalnem vodstvu, ki mu je pripadlo, ker si je dr. Natlačen prilastil prvo mesto. Zato je med tema tekmececa prišlo do nasprotij. Dr. A. Gošar je bil tudi »užaljen«, ko je Rudolf Smersu iz Natlačenove skupine objavil protikomunistični letak s podpisom »Združeni Slovenci«, ki ga je uporabljal dr. A. Gosar.

¹⁹ Takšno »veliko listino slovenskih pravic« sta predstavljali osma in deveta temeljna točka OF, ki ju je Vrhovni plenum OF dodatno sprejel konec leta 1941 k že prej sprejetim sedmim temeljnim točkam. Osmo in deveto točko je objavil Slovenski poročevalec, št. 1 z dne 6. januarja 1942. Vse točke v celoti je objavila »Osvobodilna fronta«, leto II., št. 1, v začetku januarja 1942 kot Izjavo, ki so jo podpisali IO OF, Politični odbor OF in SNOO. Priobčili smo jo tudi v 1. številki Prispelkov za zgodovino delavskega gibanja, l. 1960, stran 30.

²⁰ Izpuščamo nadaljnje besedilo, ker zaradi mnogih nečistljivih besed ni jasno.

²¹ Peter ali P. — Boris Kidrič.

²² L. ali Lojze — Franc Leskošek. Zadnji odstavek, ki se začinja »Pismo Vrhovnega štaba«, je pripisal Franc Leskošek.

Dokument števil. 12

Poročilo Pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo konec leta 1941¹

P. br. 2 (SKOJ)

CK SKOJ

Od okupacije slovenskega naroda po nem.[ški], ital.[ijanski] [in] madžar. [ski] soldateski ter po nemškem napadu na SZ [Sovjetsko zvezo] je SKOJ prešel v borbo proti fašizmu in njegovim pomagačem.

SKOJ sam se je med tem časom precej okreplil in omasovil, posebno v Lj.[ubljanski] pokr.[ajini], na Gorenjskem se je v nekaterih okrožjih kljub terorju zelo razširil ter kaže lep napredek. Na Štajer.[skem] in v Prekmurju pa je položaj najtežji, ker je tudi SKOJ izgubil skoro vse aktiviste.

Težišče dela je SKOJ usmeril na: a) org.[anizacijo] ml.[adinske] osv.[obodilne] fr.[onte],² b) partizane in akcije.

Ml.[adinska] os.[vobodilna] fr.[onta] je zajela večino mlad.[ine]. V izvršnem odboru je poleg kom.[unist] še kršč.[anski] soc.[ialist] in nacion.[alist] (sokol).³ Odbori se nahajajo povsod med mlad[ino] (okrožje, rajon, ulica, vas itd.), a mnogo del.[avske] ml.[adine] je po podjetjih in delavnicah org.[anizirane] z ostalimi delavci. V OF je zajeta skoraj vsa športna mlad.[ina] (Ljublj.[anska] Ilirija, Hermes preko 90%), [športni] savezi in podsavezi, nogometna, lahkoatletska, drsalna, smučarska [društva] itd.⁴ Na univerzi so zajete vse struje, ki so z večino članstva pristopile.⁵ Dober položaj je tudi na srednj.[ih] šolah.

Najslabše smo pritegnili kršč.[ansko] ml.[adino] iz bivšega Koroščevega tabora (Slov.[enski] fantje in dekl.[iški] krožki), toda tudi tu se kažejo uspehi.

Izvršni odbor je izdal list »Mlado Slovenijo«.⁶

[Odziv mladine]⁷ v partizane je bil velik in to mnogo neorganiziranih kakor tudi SKOJ-evcev. Iz zavezniških skupin so se tudi regrutirali mladi partizani. Borbenost in morala je dobra, toda pojavljale so se težkoče zaradi [fizične] nevdržljivosti nekaterih mladincev. SKOJ je tudi med partizani vršil svojo vzgojno in organizacijsko delo. Pri akcijah skupno z ostalimi in samostojno so se mladinci izkazali kot zelo borbeni, vztrajni in zanesljivi. Poleg vsakodnevnih akcij z napisi, trganjem tel.[efonskih] žic, so tudi razdirali žel.[ezniško] progo (Lj.[ubljana]—Zalog, Lj.[ubljana]—Rakek), uničevali transformatorje, napadali patrole, fašiste, izdajalce itd.

Raz[nih] manifestacij se je udeležila vsa mladina, n. pr. 29. oktobra in 1. decembra z izobešanjem nar.[odnih] zastav, pisanjem parol, razdeljevanjem letakov itd. Po srednjih šolah so vsi razredi manifestirali z enominutnim molkom (29. X. in 1. XII.) ter prepevanjem slovenskih pesmi, a dneve Prešerna⁸ in Cankarja⁹ so tudi vse šole in univerze proslavile.

Poleg precejšnjega omasovljenja [SKOJ] med mladino, pa nismo SKOJ dvignili na ono višino, na kateri bi moral biti in ki mu pripada.

Konec 1941.

Opombe uredništva

¹ Poročilo Pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo konec leta 1941 Centralnemu komiteju SKOJ. Original, s črnilom pisan, hrani arhiv CK KPJ, 439/VI-3-3(41).

² Mladinska Osvobodilna fronta je bila ustanovljena oktobra 1941. leta kot enotna organizacija slovenske mladine za boj proti okupatorju. Izvršni odbor OF je takole razložil njen nastanek: »Vsenarodno osvobodilno gibanje, ki ne bi znalo zajeti mladine, bi ostalo na polovico poti; zaradi tega in glede na dejstvo, da slovenska mladina neugnano vre v OF, se je Izvršni odbor OF slovenskega naroda odločil, da organizira Mladinsko Osvobodilno fronto, ki bo kot samostojno mladinsko gibanje sestavni del celotne OF... V Mladinski OF je treba do kraja skovati slovensko mladinsko enotnost in izločiti vplive skupinskega separatizma. Če so namreč ostanki skupinskega separatizma škodljivi že za celotno OF, bi bili toliko bolj pogubni za M OF.« (»Slovenski poročevalec«, št. 22, dne 24. oktobra 1941.) M OF je konec l. 1942 prerasla v Zvezo slovenske mladine. (Odlok IOOF od 20. januarja 1943 o preosnovanju M OF v ZSM; hrani arhiv IZDG, fasc. XXIV.) Slovenski primer množične mladinske organizacije je vplival tudi na podobne mladinske organizacije v drugih pokrajinah Jugoslavije (Srbija, Črna gora). Dodajamo še, da je spomladi 1942 na prvem slovenskem osvobojenem ozemlju nastala Zveza delovne mladine Slovenije. H koncu tega leta je tudi ta organizacija prešla enotno v Zvezo slovenske mladine (glej podrobneje Priročnik za mlade aktiviste, letnik 1959, štev. 1, 2 in 3, članek Alenke Nedog, Razvoj mladinskega gibanja v Sloveniji med narodnoosvobodilnim bojem).

³ V Izvršnem odboru mladinske OF je zastopala komunistično mladino Lidija Šentjunc, krščanskosocialistično mladino Jožko Zemljak, sokolsko mladino pa Franc Lubej-Drejčec. (Podatki Lidije Šentjunc.)

⁴ Ko so italijanski okupatorji skušali pofašititi slovensko športno življenje in ga vključiti v CONI (Comitato Olimpico Nazionale Italiano), se je ustanovil športni odbor OF, ki je pozval vso športno mladino in organizacije k bojkotu organizacije CONI in vseh okupatorskih športnih prireditev in tekmovanj. Vsa poštena slovenska športna mladina se je vključevala v športne odbore OF na terenu in v njih razvijala isto dejavnost kot vsi člani OF. Športni odbor OF se je posebej obrnil na športno mladino, da se prijavi v partizane (»Mlada Slovenija«, št. 3, december 1941).

⁵ Ustanovni sestanek OF za študente ljubljanske univerze je bil konec maja 1941 na stanovanju medicince Vitka Muska na Friškovcu. Na njem sta »Slovenski klub« (levičarsko akademsko društvo, ki je bilo že pred vojno v rokah članov

KPS) zastopala pravnik Boris Ziherl in geograf Mirko Novak, krščanskosocialistično akademsko društvo »Zarja« pa pravnik Janez Stanovnik in slavist Maks Jeza. Ti so, razen Borisa Ziherla, ki je delal v partijskih organih, tvorili prvi univerzitetni odbor OF, v katerega so kmalu pritegnili še pravnika Borisa Zidariča, zastopnika skupine disidentov »Jugoslavije« (tako imenovano levo krilo v akademskem društvu »Jugoslavija«, ki je leta 1940 iz nje izstopilo), in pravnika Kompareta, zastopnika nacionalističnega akademskega društva »Jugoslavija«. Glej o tem: 1. Miroslav Luštek, Napredna študentska mladina v zadnjih letih pred vojno, Ljubljana v ilegali, I. del, izdaja l. 1959, str. 167; 2. Elaborat o študentskem gibanju v arhivu CK ZKS in 3. Izjavo Borisa Zidariča, v arhivu CK ZKS.

⁶ »Mlada Slovenija« je začela izhajati novembra 1941 kot glasilo Mladinske OF. Prve številke je uredila Lidija Šentjurs, leta 1942 pa je bil nekaj časa urednik Dušan Drolc. Izhajala je do oktobra 1942, potem pa je njeno delo nadaljevala »Mladina« (št. 1 — januar 1943) kot glasilo Zveze slovenske mladine.

⁷ V originalu sta besedi »poziv mladini«, ki ne odgovarjata nadaljnjemu besedilu, zato smo ju nadomestili z besedami »odziv mladine«.

⁸ 3. december, rojstni dan Franceta Prešerna, je proslavila srednješolska mladina na ta način, da so dijaki prinesli v šole Prešernove slike in jih okrasili s slovenskimi trobojnicami in rdečimi nageljni. Ponekod so imeli tudi interne proslave. Ob tej priložnosti je na 2. državni ženski gimnaziji v Ljubljani italijanska profesorica v nekem razredu strgala Prešernovo sliko in zmerjala dijakinje z izdajalkami (»Mlada Slovenija«, št. 3, december 1941; arhiv 2. drž. ženske gimnazije, hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja).

⁹ O proslavi obletnice Cankarjeve smrti je »Mlada Slovenija«, št. 4 in 5, januarja 1942, poročala: »Cankarjeve proslave so dne 11. decembra po vseh srednjih šolah pomenile tiho prisego slovenske mladine Cankarjevemu nacionalnemu, socialnemu in kulturnemu programu; ljubezen, ki je našla izraza v deklamacijah in cvetju, pa jamči, da bo ta program izvojevan.«

Dokument št. 13

**Pismo Centralnega komiteja KP Jugoslavije
dne 1. januarja 1942 Centralnemu komiteju KP Slovenije
o rezultatih druge sovražne ofenzive in o pogojih hitrejšega
razvoja osvobodilne borbe v Sloveniji¹**

1. I. 1942

Centralnemu komiteju Komunistične partije Slovenije

Dragi sodrug!

Ker smo bili zaradi dogodkov, o katerih bomo kasneje govorili, več kot mesec brez zveze z našim tehničnim punktom, smo šele te dni sprejeli vaša pisma in materiale od novembra meseca dalje. Zato vam tudi z zakasnitvijo odgovarjamo. Ne moremo vam točno javiti, katera vaša pisma smo sprejeli, ker vi, žal, nimate mavade datirati svojih pisem. V bodoče vas vsekakor prosimo, da to storite, ne samo zaradi administrativne evidence, marveč zaradi tega, da vsaj vemo, kdaj so se pripetili dogodki, o katerih nam sporočate.

1. Razlog prekinitve zveze z vami je bila nemška ofenziva na osvobojeno področje Srbije, o kateri ste brez dvoma slišali.² Ker je ta ofenziva

važna in poučna tudi za vas, vam najprej sporočamo nekoliko podrobnosti o njej. Napad Draže Mihailovića na partizane (boji so se vršili od 1. novembra pa nekako do 25., ko je Draža kapituliral) je omogočil Nemcem, da so pripravili široko ofenzivo proti partizanom. Najprej so s pomočjo svojih agentov uspeli podtakniti peklenški stroj v našo tovarno orožja ter municije v Užicu, pri čemer je bilo ubitih preko 100 delavcev ter žena in otrok (mi sami smo komaj ušli). Niso sicer uspeli uničiti tovarne, toda eksplozija je zadržala produkcijo ravno toliko, kolikor je Nemcem bilo potrebno. Nemci so napadli v petih kolonah z raznih strani in sicer s 4 divizijami ter z nedičevci. Partizani so dali silovit odpor in so Nemci imeli ogromne izgube v ljudeh in materialu. Toda veliki premoči Nemcev se partizani, ki so bili strahovito izmučeni od enomesečnih stalnih bojov z bandami Draže Mihailovića, niso mogli upirati. Nemci so nastopali z množico tankov, podprtih z eskadriljami avionov, ki so brez prestanka bombardirali in mitraljirali naše položaje. Zato smo evakuirali Užice, Čačak, Ljubovijo, Čajetino in še nekatera druga manjša mesta. Izguba tega ozemlja niti v vojaškem niti v političnem pogledu ne predstavlja neke posebne izgube za nas, razen kolikor smo izgubili v materialnem pogledu. Naše trupe so ostale nedotaknjene, skoraj brez vsakršnih izgub, le da so odstopile od glavnih prometnih potov, se tam reorganizirale ter pripravile za nove borbe. Tudi Vrhovni štab se je — navzlic temu, da je bil stalno v prvih bojnih linijah — umaknil brez izgub, četudi Nedić in Nemci izmišljajo vse mogoče laži v tem pogledu. Ta nemška ofenziva je ponovno dokazala, da je glavno v partizanskem načinu bojevanja: čuvati v prvi vrsti svojo živo silo, a ne ozemlje, ter kar je največ mogoče uničevati sovražnikovo živo silo. Zahvaljujoč taki politiki, so se srbski partizani nahajali v obrambi in umiku vsega skupaj dobre tri tedne, potem pa so znova prešli v napad. Med tem časom je Nedić mobiliziral — na silo, seveda — množice srbskih kmetov s prejšnjega osvobojenega ozemlja. Ko so partizani pričeli napadati nedičevce, so ti pričeli prestopati množično na stran partizanov — brez dvoma v prvi vrsti zaradi uspehov Rdeče Armade na vzhodni fronti ter prejšnjega dela naše Partije na osvobojenem terenu — ter so potisnili ostanek nedičevcev, četnikov vseh barv ter Nemcev v Užice in Čačak, ki sta ponovno obkoljena in ponovno pred padcem. V teh bojih so naši prizadejali sovražniku velike izgube in zaplenili mnogo orožja, med drugim tudi topove. Pri Leskovcu se je prav tako priključil del bolgarske vojske³ partizanom in sedaj se vodijo skupne borbe proti Nemcem. Položaj se je torej v Srbiji bistveno popravil in samo dokazuje, da partizanskega gibanja nikakšna sila ne more uničiti. V enem pogledu pa je nemška ofenziva še celo koristila: danes v Srbiji ni razen partizanov nobene druge oborožene formacije, ki bi jo podpiral srbski narod. Draža Mihailović, ki je pasivno gledal herojsko borbo partizanov proti ogromni nemški premoči, je pobegnil v neke bosanske hribe, skupaj z 200 ljudmi, kar mu je ostalo potem, ko so ga naše enote razbile. Poslej partizanski oddelki v Srbiji ne bodo dovolili, da bi se oblikovale kakršnekoli druge oborožene skupine. To je najboljša garancija, da se onemogočijo naklepi velesrbskih reakcionarjev. — Velike uspehe doživljajo naši partizani tudi v ostalih pokrajinah. V Sandžaku so naše trupe očistile Novo Varoš ter ves teren razen Plevlja, Prijepolja, Priboja in še nekaterih drugih mest, kjer so izolirane italijanske garnizije. Črnogorske

partizanske enote so napadle Plevlje, ki ga sicer niso uspele zasesti, pač pa so prizadevale Italijanom strahovite izgube v ljudeh in materialu. Pri Rudu, na meji Bosne in Sandžaka, so oddelki I. proletarske narodnoosvobodilne udarne brigade razbili zedinjene Italijane in četnike, pri čemer je bilo ujetih okoli 120 Italijanov, a ubitih preko 30. Zaplenili so okrog 5 metalcev mim in mnogo mitraljezov ter puškomitraljezov. V sestavu I. proletarske brigade je tudi slovenska četa, ki je pri Rudu osvojila od Italijanov en mitraljez. — V Črni gori so se ponovno razvili ostri boji z Italijani, ki izgublajo na stotine svojih vojakov. Razen glavnih mest z neposredno okolico je vsa Črna gora trdno v partizanskih rokah. Tudi na Hrvaškem se je stanje bistveno popravilo. Dotok v partizane je mnogo večji, kakor pa možnosti [njihovega] oboroževanja. Jasno je, da bodo zmage Rdeče armade ta proces še znatno pospešile. Vse to nam bo omogočilo, da v kratkem času ustvarimo nepremagljivo vojsko, ki bo kos vsem kasnejšim poskusom raznih reakcionarnih elementov.

2. Sedaj smo vzpostavili kontakt z našim tehničnim punktom in je s tem torej tudi vzpostavljena zveza z vami. Pošiljajte svoja — partijska in vojna — poročila čim pogosteje. Sodrugi v Zgr. se pritožujejo, da ne pošiljate redno in da mnogi kurirji potujejo brez vaših poročil, četudi bi jih lahko poslali. V bodoče ne delajte več tako, kajti sami veste, kako je danes potreben najtesnejši kontakt.

3. Osupnile so nas vaše vesti o provalah v Ljubljani in na Štajerskem. Zajele so naše najboljše kadre, najdragocenejši naš aktiv. Smatramo, da kljub strahovitemu terorju in izredno težkim razmeram v Sloveniji te ogromne žrtve niso bile mujne. Prepozno ste se lotili potrebnih ukrepov za zaščito naših kadrov. Primer z G.⁴ Pol.⁵ Mic.⁶ Pep.⁷ dokazuje, da ste se celo vi sami lahkomišelnost obnašali v razmerah, ko je bila potrebna največja previdnost (zopet kopičenje v stanovanjih). Ukrenite vse, da se ne samo omeji vdor, marveč tudi, da se kaj podobnega v bodoče ne bo ponovilo. Mi smo vam že v enem svojih prejšnjih pism svetovali, da kompromitirane kadre zaščitite na ta način, da jih pošljete na teren, ki ga čuvajo partizani (četudi v gibanju). Zmanjšajte, dalje, kurirski aparat, javke, naslove itd. Omejite se na najmujnejše. V tem pogledu ste se popolnoma oprijeli nekdanjih oblik konspiracije, ki so se že zdavnaj pokazale kot slabe. Uvedite najstrožjo preiskavo o krivcih teh vdorov in postopajte nasproti njim najstrožje.

Glede sodrugov Pol., Gaš., Len.,⁸ Pep., Mic., kakor tudi Muhe storite vse, da jih na vsak način rešite, ako so še živi. Razvijte največjo množično kampanjo. Opozarjamo vas, da Italijani radi zamenjujejo. Kolikor ne morete uspeti z direktno akcijo, poskušajte na ta način, da ujamete nekaj njihovih važnih oficirjev, funkcionarjev itd. in predlagajte zamenjavo.

4. Pomoči s kadri vam mi sedaj ne moremo nuditi nikake. Pič.¹⁰ je komandir slov.[enske] čete,¹¹ ki pa ob nemški ofenzivi še ni bila sestavljena, tako da je vsega okoli 20 ljudi in za sedaj ni sposobna, da se pretolče v Slov.[enijo]. Fr.¹² je ob nemški ofenzivi ostal nekje okoli Čačka in sedaj nimamo nikakih poročil o njem. Gustl¹³ je pri nas in vam ga bomo poslali, ko bodo dovoljevale razmere.

5. Delajte z vsemi silami, da premagate težave. Danes je važnejše kakor kdaj koli, da je naša Partija čvrsta, politično in organizacijsko. Ne

poročate nam ničesar podrobnega, kakšen je položaj na Primorskem. Poveselite vso pozornost izgradnji partijske organizacije na tem sektorju, kajti vaše delo bo v marsičem tudi v korist KP Italije, kar je izredno važno za bodoči razvoj dogodkov na tem področju. Poskusite prodreti tudi na Koroško in pomagajte KP Avstrije, kolikor sploh dela na tem terenu. — Razvijajte samoiniciativnost OK [Okrožnih komitejev], kajti prenatrpan aparat za zveze se je prav pri vas pokazal kot najboljši kanal za globoke vdore. To seveda ne pomeni, da je treba oslabiti vaše zveze z OK, toda ta zveza naj bode manj v javkah in naslovih (o tem smo tolikokrat govorili!), a več v osebnih stikih, z inštruktorji s terena itd. CK naj bo majhen, dovolj so 3 člani. Vi se vsekakor v najkrajšem času reorganizirajte in pripravite za bodoče naloge, ki bodo vse težje. — V mnogo večji meri kakor doslej popularizirajte herojsko borbo (KP Slovenije. Postavljajte jo kot vzor resnične borbe za svobodo slovenskega naroda. Dvigajte ugled vsakega posameznega člana Partije kot vodnika osvobodilne borbe na svojem področju. Popularizirajte dragocene žrtve, ki jih je dala Partija v osvobodilni borbi. Naj bodo te žrtve najboljši agitatorji za stvar, ki se zanjo bojuje naša Partija. — Popularizirajte tudi vodje partizanskih oddelkov, ki so se pokazali kot dobri. Sporočite nam nekaj najbolj junaških imen, da jih sporočimo v M.[oskvo] z namenom mednarodne popularizacije.

6. Razveselila so nas poročila o znatnih uspehih partizanskega gibanja v Sloveniji. To je dokaz, da obstajajo v Sloveniji tudi vsi subjektivni pogoji za razmah partizanskega gibanja vse do široke vseljudske vstaje. Ti uspehi so tudi dokaz, da vaši argumenti o snegu niso tako pomembni, kakor mislite. Snega imamo tudi mi, toda menimo, da koristi nam in ne sovražniku, ki zaradi njega ne more uporabljati motorizacije in aviacije. Smatramo, da bi razvoj partizanstva bil hitrejši, če bi poslali na to področje močnejše partijske kadre (in jih s tem hkrati rešili pred uničenjem); če bi odločneje mobilizirali delavce iz tovarn, a na samem terenu kmeti, zlasti siromašne; če bi, dalje, odločneje delali na organizaciji Narodne zaščite, ki bi, prvič, zelo pomagala partizanom v njihovih bojih, in drugič, držala bi zaledje ter bila neizčrpen rezervoar ljudskih moči za partizanske oddelke; če bi končno okrepili politično delo v samih partizanskih oddelkih. Da imate težave v komandnem sestavu, vam verjamemo, kajti iste težave imamo tudi mi. Mi smo se vam sedaj nekoliko približali. V kolikor nam boste pošiljali podrobnejša poročila, boste lahko hitro dobivali od našega Vrhovnega štaba konkretno pomoč z nasveti in detajlnimi operativnimi načrti. V zvezi z vse večjim razmahom partizanskega gibanja na Hrvaškem bodo vaši oddelki v najkrajšem času itak direktno povezani — preko Gorskega kotara in Like — z nami in bo potem direktno vodstvo VŠ [Vrhovnega štaba] ne samo mogoče, marveč tudi nujno, da se akcije vskladijo. Potrudite se tudi sami, da se preko BK¹⁴ povežete s partizani na Hrvaškem in tako vzpostavite direkten kontakt.

Poročajte nam v vaših poročilih podrobneje o številčnem stanju in gibanju partizanskih oddelkov, o stanju oborožitve, o zdravstvenem stanju, o žrtvah itd. Poročate nam o prestopu 120 Nemcev na vašo stran. Ker je to prvi slučaj v naši borbi, nam pišite podrobneje o tem.¹⁵ Okrepite politično delo med italijanskimi in nemškimi vojaki. Obračunavajte ostrejše s petokolonaši.

Mislimo, da niste znali dovolj izkoristiti izseljevanja in mobilizacije za vzhodno fronto, da bi povečali partizanske oddelke. Kljub pomembnim uspehom, ki ste jih imeli v borbi proti okupatorjem, so vendarle vaši oddelki še vedno premalo številni, da bi mogli uspešno izvršiti naloge, ki ste jih dobili od Vrhovnega štaba, naloge, ki bi edine dale partizanom v Sloveniji čvrsta oporišča: čiščenje terena, potiskanje okupatorjev k osnovnim prometnim žilam ter njegovo razbijanje ob teh žilah. Dejansko se partizansko gibanje — razen deloma na Gorenjskem — še vedno nahaja v prvotni fazi. Toda vi morate iti dalje, drugače boste izčrpali sile, s katerimi razpolagate. Prav zaradi maloštevilnosti trpe slovenski partizani od zimskih pogojev in izčrpanosti. Imejte torej v prvi vrsti pred očmi: mobilizirajte nove moči, vodite bitke za orožje in municijo, da boste te nove moči lahko oborožili.

7. Predno preidemo na politična vprašanja, ki jih postavljate v vaših poročilih (prejeli smo tudi 1. in 2.), najprej nekaj kratkih pripomb vohbe na razvoj mednarodnih političnih odnosov. Zmage Rdeče armade so dokončno jasno pokazale, da je, prvič, Hitlerjev polom neizogiben in blizek in drugič, da bo Rdeča armada, najmočnejša armada sveta, jutri dominirala v Evropi. To dejstvo ni le povzročilo važno preusmeritev množic (n. pr. prestopanje nedičevcev v Srbiji na stran partizanov), marveč tudi prevrat v reakcionarnih vrhovih — tako v svetu sploh, kakor tudi pri nas. Če so ti reakcionarni vrhovi prej hoteli ZSSR samo izkoristiti v borbi proti Nemčiji, je sedaj na prvo mesto stopil strah pred Rdečo armado. In jasno je, da ta reakcija pričenja vse ostrejšo reagirati. Dokazuje za te procese opazujemo tako v mednarodnih političnih odnosih (akcije Londona preko emigrantskih vlad), kakor tudi na našem terenu. Reakcionarne sile so se pričele zbirati in združevati. Razume se, da se to ne dogaja odkrito, temveč zamaskirano, skrito pred narodom. Srbija — ki v tem pogledu vedno prednjači pred drugimi pokrajini Jugoslavije — tudi tokrat najjasneje kaže te procese. Napad Draže Mihailovića je bil n. pr. uvod v nemško ofenzivo proti partizanom. Takoj po tej ofenzivi so neki Dražini ljudje odšli v Beograd in k Italijanom in zdaj dobivajo orožje za svoje bande v Bosni, kjer — kakor preje v Srbiji — prav sedaj pripravljajo napad na partizane. Bosanski četniki pod komando Draže Mihailovića odkrito izjavljajo in agitirajo za prihod Nedića v Bosno, češ da je Nedić »dobar Srbin«, le da se z drugimi sredstvi »bori« za »srbstvo«. Nedić — četniki — Draža Mihailović — londonska vlada — to je nepretrgana veriga velesrbske hegemonistične reakcije, ki se z vsemi sredstvi pripravlja, da uniči našo Partijo in osvobodilno borbo ljudstva sploh ter da vzpostavi velesrbsko hegemonijo v najbolj teroristični obliki. Pričeli so se tudi posluževati istih sredstev kakor okupatorji. V Bosni je njihovo geslo: glavni sovražnik so »Turki« (t. j. muslimani) in Hrvati, a z Italijani in Nemci je treba sodelovati. Tako tudi delajo. Pri Rudu so nas napadli četniki skupaj z Italijani, ki so jih oborožili. Reakcija je torej tu jasno pokazala, kaj hoče: uničiti partizane, uničiti Partijo in za to ceno je pripravljena sodelovati z okupatorji in Nedićem, četudi se priznava k »londonski frakciji«. Vaša obvestila jasno govore o tem, da se isti procesi razvijajo tudi v Sloveniji. Očitno je, da se nahajamo na važnem političnem razpotju in da je treba napraviti neke spremembe

tudi v naši taktiki, da bi razbili najnovejše manevre protiljudskih elementov, ki se zbirajo:

a) potrebno je politično in organizacijsko okrepiti Partijo, močnejše pokazati njeno vodilno vlogo v osvobodilni borbi in v borbi delovnega ljudstva za lepšo bodočnost;

b) potrebno je dalje razvijati Osvobodilno fronto, toda znotraj te fronte je treba učvrstiti jedro delavcev in siromašnih kmetov. To naj se odraža zlasti na ta način, da organizacijske postojanke OF drže v rokah v prvi vrsti delavsko-kmečki elementi;

c) potrebno je voditi diferenciacijo na vasi, ki se vedno bolj zaostruje. Partija naj bo na čelu vsakodnevnih ekonomskih bojev, ki bodo postali vse pogostejši, kolikor bolj bo slabel Hitlerjev in Mussolinijev režim. Partija naj se manifestira ne samo kot vodnik osvobodilnega boja slovenskega naroda, marveč tudi kot vodnik delovnih mas v njihovih bojih za boljši kos kruha;

d) potrebno je močnejše popularizirati stališče Partije glede pravice slovenskega naroda do samoodločbe, v številni odcepitve, glede popolnega naslanjanja slovenskega naroda na ZSSR, popularizirati ZSSR samo, uspehe socializma, sovjetsko demokracijo itd.

e) treba je ostreje nastopiti proti velesrbskim elementom, ki ponovno postajajo najreakcionarnejša in najnevarnejša klika, kakor tudi proti londonskim klerikalcem, ki so zopet njihovi agenti in pripravljajo ponovitev 1918. Pravilno ste storili, ko ste odkrito napadli Kreka¹⁶ in njegovo londonsko družino. Tudi v kritiki londonske [jugoslovanske] vlade nastopajte odločnejše, kajti londonska vlada doslej ni dala niti ene izjave, v kateri bi zagotavljala slovenskemu narodu pravico do samoodločbe;

f) utrditi je treba vodilno vlogo Partije v partizanskih oddelkih.

Potrebno je zategadelj:

a) posvetiti največjo pozornost izgraditvi partijske organizacije v slehernem partizanskem oddelku, četiri in vodu;

b) mobilizirati čimveč delavcev;

c) politični komisarji naj bodo izključno partijski;

d) izgradite čvrsto naše proletarske bataljone,¹⁷ ki bodo sedaj elitne enote v osvobodilni borbi, kasneje pa garancija za to, da reakcija ne bo mogla izvršiti svojih namenov. Mi smo z istim ciljem ustanovili I. proletarsko narodnoosvobodilno udarno brigado, ki je sedaj v Bosni in že slavno izvaja svojo nalogo. Pripominjamo, da je zastava proletarske brigade rdeča, s peterokrako zvezdo ter srpom in kladivom v njej. V brigadi so najboljši borci, ki so se izkazali v dosedanjih bojih. V njenem sestavu je tudi slovenska četa. Mi računamo s tem, da boste tudi vi kmalu v stanju, vključiti v proletarsko brigado enega ali dva svojih delavskih bataljonov, ki bi bila na klic Partije pripravljena boriti se na katerem koli terenu. Poudarjamo, da organizacija takih enot ne pomeni spremembe obče politične linije partizanskega gibanja, marveč se z njimi ustvarjajo samo posamezne gibljive udarne grupe. Za njihovo izgraditev je treba predhodno dovoljenje CK. V kolikor bi Partija v Sloveniji organizirala tak delavski bataljon kot svojo udarno enoto (in s svojimi emblemi), bi to samo dvignilo ugled Partije v splošnem osvobodilnem boju.

8. Brez dvoma torej vstopamo v novo etapo naše borbe. Toda to novo etapo ni treba razumeti kot oster prelom v naši dosedanji politiki. Nasprotno, treba je okrepiti borbo za enotnost slovenskih ljudskih množic v osvobodilni borbi proti okupatorjem, okrepiti OF kot bojevni organ slovenske osvobodilne borbe, toda treba je imeti jasno pred očmi izdajalsko vlogo reakcionarne buržoazije, ki vedno bolj nestrno zbira svoje moči proti naši Partiji. Če bi ne imeli pred očmi te perspektive, bi nujno zdrknili na rep malomeščanskih elementov v OF. Smatramo, da se nekateri znaki te nevarnosti že pojavljajo pri vas samih:

a) Napačna je politična linija resolucije OF, ki jo objavlja druga številka lista OF. Nemogoče je, da bi se naša Partija odrekla dejstvu, da je za naslonitev slovenskega naroda na ZSSR. Nasprotno, jasno je treba poudariti — kakor smo prej vedno poudarjali (in kar je poudarila tudi prva številka OF), — da je ZSSR edina rešitev za slov.[enski] narod. To je tudi v prvi platformi OF. Omenjena resolucija je precejšen korak nazaj, popušča reakcionarnim londonskim elementom, caplja za malomeščanskimi elementi.

b) Tudi prvodecembrska proslava je dokaz istega dejstva. Ne smatramo sicer, da je sama prvodecembrska akcija negativna ali napačna, toda že samo dejstvo, da ste bili prisiljeni nanjo, je dokaz, da v predhodnih političnih borbah niste uspeli razbiti vpliva velesrbskih elementov, ampak ste jim popuščali.

c) Premalo popularizirate Partijo. Delavnost Partije se nekako povsem zenačuje z delavnostjo OF. Zanimarjate druga področja partijskega dela, zlasti partijske agitacije in propagande. Izdajate list OF — kar je povsem pravilno — a ne izhaja partijsko glasilo, ki je nujno potrebno prav v teh časih. V listu OF se nekako sramežljivo izogibate kjerkoli omeniti KP Slovenije kot tisto Partijo, ki je bila ustvarjalec OF in ki prenaša levji delež v sedanji borbi.

d) Prav tako ste se nekako nevtralizirali v odnosu do ZSSR. Ne popularizirate [jo], izenačujete kot zaveznico z Anglijo itd. To mi bila niti v začetku naša linija, kaj šele danes.

Ti znaki so nevarni. Treba je te napake hitro popraviti, če nočete, da vam londonska velesrbsko-klerikalna klika ne iztrga vodstvo iz rok. Ne boste obranili enotnosti, če boste popuščali reakcionarnim elementom, marveč z najodločnejšo borbo proti njim; z njihovo izolacijo od ljudskih množic. Danes je glavno: delati med množicami, ki so se zbrale v OF, čuvati enotnost spodaj, razkrinkujoč razne protiljudske elemente, četudi se nahajajo v OF. A vi, nasprotno, s popuščanjem čuvate formalno enotnost v vrhovih OF, izgubljate pa mase.

9. Prejeli smo tudi poročilo PK SKOJ za Slovenijo. Vsekakor ste v tem pogledu dosegli pomembne uspehe. Toda vtis imamo, da se oni [mladinci] predvsem omejujejo na Ljubljano in deloma na »Ljubljansko pokrajino«. V tem smislu [dosežkov] je treba razviti delo v ostalem delu Slovenije.

10. Okrepite delo med ženskami. V tem pogledu bi bilo najbolje, da organizirate posebne ženske sekcije v okviru OF, ki bi poleg splošnih agit.[acijsko]-prop.[agandnih] in organiz.[acijskih] nalog med ženami lahko vršile tudi važno službo pri organiziranju pomoči partizanom.

11. Vašega »zraka«¹⁸ mislo slišali do 22. novembra. Kasneje ga tudi nismo poslušali, ker smo bili ves čas na potu in bomo najbrže še par dni. Sporočite nam, kakšni so rezultati vaših poskusov in kakšna je moč vašega aparata. Kasneje vam bomo sporočili podatke za prihodnjo zvezo.

[E. Kardelj]

Opombe uredništva

¹ Kopijo tega pisma, sestavljenega v slovenščini, brez podpisa, napisanega s strojem, hrani arhiv CK SKJ, Beograd, reg. štev. 135. Priobčil ga je v srbohrvatskem prevodu Zbornik dokumentov NOR, Beograd 1954, tom II, knjiga 2, dok. br. 83, str. 149—158. Pismo je pisal Edvard Kardelj. To nam je maja letos sporočil avtor.

² Gre za prvo sovražno ofenzivo, ki je v dveh fazah trajala od 15. septembra do 29. novembra 1941. Proti 27 partizanskim enotam, okoli 25.000 partizanov, so nastopile naslednje sovražne sile:

— nemška okupacijska vojska v Srbiji (704., 714. in 717. pehotna divizija skupno s policijskimi in pomožnimi enotami);

— oddelki 718. nemške okupacijske divizije s Hravskega;

— dopolnjeni 125. nemški polk, ki je sredi septembra 1941 prispel iz Grčije;

— 342. nemška pehotna divizija, ki je v drugi polovici septembra 1941 prispela iz Francije;

— 113. nemška pehotna divizija, ki je 17. novembra 1941 prišla z vzhodnega bojišča;

— osem Nedićevih odredov, ki so šteli skupaj 15.000 mož;

— okoli 3.500 četnikov Pećanca;

— okoli 2.500 Ljotićevih prostovoljcev;

— vsi četniki Draže Mihailovića, okoli 2.500 mož;

— dvanajst ustaško-domobranskih bataljonov, ki so jih izkoristili delno za boje v Mačvi, delno pa za blokado levega brega Drine.

³ Poročilo iz Beograda ni bilo natančno. K partizanom so se prostovoljno prijavili samo trije bolgarski vojaki. Več o tem piše opomba 5 k dokumentu 75 Zbornika dokumenata NOR, Beograd 1954, tom II, knjiga 2, str. 134.

⁴ Tone Tomšič-Gašper.

⁵ Miha Marinko-Polde.

⁶ Mića Šlander.

⁷ Pepca Kardelj.

⁸ Vida Tomšič-Lenka.

⁹ Oskar Kovačič.

¹⁰ Albin Pibernik.

¹¹ Več o slovenski četi prinaša Zbornik dokumenata NOR, tom II, knjiga 1, dok. br. 55, primedba 2.

¹² Franc Salamon, član CK KP Slovenije. Nemci so ga kmalu po okupaciji aretirali v Trbovljah in izselili v Srbijo, kjer se je pridružil partizanski vojski. Ob umiku le-te iz Uzić je ostal na terenu, da bi nadaljeval podtalno delo. Nemci so ga odkrili in aretirali. Po izpovedi bivšega visokega policijskega uradnika Nedićevega režima, ki so ga aretirali po osvoboditvi, je Salamon v zaporu klonil in obljubil, da bo izdajal. O tem, kakšna je bila njegova nadaljnja usoda, kakšna smrt in kje ga je doletela, doslej nimamo podatkov.

¹³ Ivan Maček-Gustl. V Slovenijo je odšel sredi januarja 1942, skupno z Edvardom Kardeljem.

¹⁴ Bela krajina.

¹⁵ Vest o prestopu Nemcev k partizanom ni bila resnična.

¹⁶ Dr. Miha Krek, eden predvojnih voditeljev SLS.

¹⁷ Po prvotnem načrtu Vrhovnega štaba bi bilo treba v Sloveniji ustanoviti en ali dva bataljona kot sestavna dela Prve proletarske narodnoosvobodilne udarne brigade. Pozneje je ta načrt odpadel.

¹⁸ Radijska postaja CK KPS (glej opombo 33 pri dokumentu 10, tu).